

Vignatiová, Jana

Rozbor nálezů

In: Vignatiová, Jana. *Břeclav-Pohansko. II, Slovanské osídlení jižního předhradí*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1992, pp. 47-86

ISBN 8021004363

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122571>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

III. ROZBOR NÁLEZŮ

Archeologické nálezy je možné třídit z hlediska jejich výrobního materiálu (keramika, kámen, kost a paroh, kov — železo, bronz aj.) nebo z hlediska jejich funkce (nástroje, zbraně, výstroj, domácí potřeby, ozdoby, součásti oděvu apod.). Při rozboru nálezů z jižního předhradí Pohanska jsem upřednostnila vzhledem k historickému zaměření práce hledisko funkční — postupuji tudíž převážně bez ohledu na výrobní materiál — a jen keramiku a kostěné výrobky probírám vzhledem k jejich množství a nepříliš diferencovaným účelům samostatně. Při tom se samozřejmě zabývám i funkcí keramických a kostěných výrobků a upozorňuji, kde je jejich místo v rámci funkční klasifikace. Naopak při analýze účelových skupin artefaktů uvádím i ty, které jsou hodnoceny ve dvou samostatně pojednávaných materiálových skupinách — keramické a kostěné industrie — a odkazuji na příslušnou pasáž. Tento kompromisní postup se mi jeví vhodnější a stručnější než důsledný postup podle jednoho či druhého kritéria.

Sama funkční klasifikace není bez problémů. Ne vždy můžeme rozlišit, zda určitý artefakt je řemeslnickým nástrojem, zbraní nebo domácí pomůckou (sekera, nůž) a tím méně v jakém řemeslném odvětví se některé nástroje uplatnily. V tomto ohledu se přidržuji běžných názorů, případně odkazuji na možnost použití některých nástrojů i v jiném odvětví (KOLČIN 1959, 127—130). Vzhledem k celkovému zaměření práce si však nečiním nárok na vyčerpání všech možností výkladu a omezují se jen na elementární rozdělení materiálu nezbytné pro logický postup při analýze.

Vzhledem k významu pro rozvoj materiální baze společnosti probírám nejdříve zemědělské a řemeslnické nástroje. Pak věnuji pozornost zbraním a jezdecké výstroji, které hrály úlohu v mocenskopolitické situaci tehdejší společnosti. Následují běžné potřeby denního života — domácí pomůcky, keramika a kostěné výrobky — a konečně ozdoby a součásti oděvu, které skýtají oporu pro datování.

ZEMĚDĚLSKÉ NÁŘADÍ

Zemědělské nářadí bylo zastoupeno nástroji ornými (3 radlice, 2 krojidla), kypřícími (motyka), žňovými (srpy, kosy) a zpracovatelskými (pražnice, žernovy); k tomu se úzce pojí nástroje související s chovem dobytka a se zpracováním živočišných a rostlinných vláken (nůžky, vochle).

Jde o poměrně bohatý soubor, který svědčí o rozvinuté kovářské výrobě (VIGNATIOVÁ 1978, 12).

Radlice objevené na předhradí patří do skupiny malých tzv. pětiúhelníkovitých radliček s laloky a s krátkými raménky (ŠACH 1961; BERANOVÁ 1975, 6, obr. 1 : 1—4; 1980, 178); úchytné laloky jsou masivní, na jedné straně delší než na straně protilehlé. List radlic bývá lžicovitě prohnut. Radlice z obj. 280 (d. 15,7 cm; max. š. listu 9,3 cm; š. tulejky 8,5 cm) měla okraj týlní části lištovitě zesílený a levá strana ostří byla výrazně asymetricky rozšířena (tab. 107 : 1). Radlice ze čtverce N 22—2 (d. 14 cm; max. š. listu 8 cm; tab. 121 : 3) měla šikmo zaseknutý hrot a na spodní straně byly na okrajích přivařeny patrně ocelové pásky zkvalitňující ostří (VIGNATIOVÁ 1978, obr. 1 : 7). Radlice získaná při odhrnování povrchového humusu (d. 14,7 cm; max. š. ostří 9 cm; š. tulejky 7,8 cm) měla rovněž na spodní straně ostří navařené ocelové pásky (tab. 161 : 4). Radlice s navařovaným ostřím je uváděna ze Zádíelu (BARTOŠKOVÁ 1986, 69, obr. 19A : 3). Sváření nehomogenního kovu — velmi měkkého železa s velmi tvrdou ocelí — bylo složitou operací a svědčí o vyspělosti místního kovářského řemesla (PLEINER 1962, 201). I radlice s navařeným ostřím jsou více méně asymetrické, nelze však říci, zda tak byly záměrně vykovány nebo se tak stalo až během užívání, kdy oradlo bylo nakláněno na jednu stranu. S největší pravděpodobností byly tyto radlice součástí vyvinutějšího plazového rádla nebo lehkého pluhu s odvalovou deskou (BERANOVÁ 1968, 532—540); tuto interpretaci podporuje také skutečnost, že poblíž jedné radlice nalezené v hospodářském objektu bylo získáno z další jámy železné krojidlo. Analogie asymetrických radlic jsou uváděny z depotů v Gajarech-Stoličce a v Nejdku (BARTOŠKOVÁ 1986, 69).

Krojidla pocházejí z hospodářských objektů. Kus z obj. 281 (tab. 107 : 2; d. 42,5 cm) měl masivní hraněnou násadu (p. $2 \times 2,8$ cm) a samicovitě ostří (d. 13 cm, š. 4,7 cm) na vnitřní straně ostře odsazené; hřbet byl v místě ostří obloukovitě zahnut dopředu. Druhý exemplář z kulturní vrstvy (tab. 161 : 5) byl kratší (d. 35,5 cm), v místě odsazeného ostří (d. 12 cm, š. 4,2 cm) výrazněji zahnutý dopředu. Ostří krojidel z Pohanska tvoří méně než třetinu délky nástroje, zatímco u řady dalších nálezů z našeho území zaujímá ostří dvě pětiny až polovinu délky předmětu (VIGNATIOVÁ 1978, 10). Krojidla mohla být součástí plazového rádla opatřeného dvěma odvalovými deskami, jednostranného pluhu nebo samostatného nástroje — předkroje. Sama o sobě však existenci pluhu nebo jednostranného odvalu nedokazují (BERANOVÁ 1968, 533—534).

Motyka z obj. 290 (d. 22 cm, š. ostří 9 cm, p. otvoru 3,2 cm) měla vějířovité, mírně dolů skloněné ostří, obdélníkovitý tyl a oválný nasadní ctvor s trojúhelníkovitými ostny po stranách (tab. 110 : 2). Fragment podobné motyky byl nalezen i v areálu dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, 201, obr. 21 : 7) a několik jich pochází z předvelkomoravských a velkomoravských depotů (BARTOŠKOVÁ 1986, 70). Motyky byly nástroje vhodné pro práci v zahradách, sadech a na vinicích (BERANOVÁ 1975, 31; 1980, 219), s jejichž existencí můžeme na Pohansku počítat s větší pravděpodobností než s intenzívní zemědělskou činností.

S r p y byly objeveny ve dvou objektech. V obj. 14 byly součástí nálezo-
vého celku s vědérky a třmeny. Prvý srp (tab. 8 : 5) sestával ze 4
zlomků poměrně úzké čepel s tupouhle odsazeným úzkým trnem (d.
28 cm; max. š. 2 cm). Druhý (tab. 8 : 7) se zachoval jen z poloviny (d.
16 cm); měl širší čepel (2,5 cm) a kratší plochý trn. Z obj. 374 pocházely
tři zlomky srpu (tab. 137 : 1) s širokou čepelí, s odlomeným hrotem a
s krátkým, téměř pravouhle odsazeným řapem (d. 24 cm; š. 3 cm). Po-
psané srpy lze jednoznačně zařadit k typu B1 (BERANOVÁ 1957, 101
až 102). Třetí srp z obj. 14 (tab. 8 : 4) zachovaný ve dvou zlomcích (d.
25 cm) je sice silně deformovaný, nicméně masivní řap, který je téměř
přímým pokračováním čepel nevyklučuje, že jde o typ A1 (BERANOVÁ
1957, 101—102). Zlomkem srpu mohl být i fragment z obj. 417 (tab.
154 : 9). Srpy sloužily ke sklizni obilovin, při níž se stébla zachycovala
do hrsti a pak byla odřezávána asi v polovině výšky (BERANOVÁ 1980,
198—204). Na Pohansku jejich nálezy v nálezo-
vé celku s jezdeckou vý-
strojí dovoluje uvažovat, že srpy mohly patřit jejím součástí.

K o s y jsou doloženy ne zcela průkaznými nálezy. Je to masivní če-
pel z obj. 434 (d. 33 cm; max. š. 3,8 cm; tab. 159 : 1), které však chybí
hrot i charakteristický řap. Řapem kosa s typickým výstupkem pro
uchycení v kosisku by mohl být železný zlomek z obj. 333 (d. 8,5 cm;
tab. 123 : 1). Z kosa mohl pocházet široký fragment čepel (d. 7 cm;
š. 4,2 cm) z obj. 282 (tab. 109 : 4). Relativně nejprůkaznějším dokladem
o používání kosa je nálezy tří masivních objímek z obj. 69, z nichž dvě by-
ly zaklesnuty do sebe; byly vykovány z železného pásu (š. 1,3 a 2,3 cm;
síla 0,25 a 0,4 cm); dvě byly kruhové (p. 4,4 a 2,8 cm; tab. 30 : 10) a jed-
na měla podobu D (4,2 × 3,3 cm; tab. 30 : 9). Podobná zděř přímo navle-
čená na kose je uváděna z depotu v Dubicku (ČERVINKA 1928, obr.
86 : 1), další příklady uvádí BERANOVÁ (1980, obr. 28). Krátké kosa
byly specializované nástroje na kosení trávy a svědčí o přípravě zásob
sena na zimní krmení dobytka (BERANOVÁ 1980, 235).

V souvislosti s úpravou obilovin ke konzumování se uvádějí pražnice
a žernovy.

P r a ž n i c e — velké čtyřboké mísy s nízkým okrajem sloužící k pe-
čení chleba, případně k sušení nebo pražení obilí (SKRUŽNÝ 1964) a
uváděné někdy též v souvislosti se skladováním obilí (HERRMANN 1963)
— byly nalezeny v úlomcích v obj. 34, 43, 67, 130, 139, 294, 369. Celé
tvary se nepodařilo rekonstruovat. Je možné, že byly i v dalších objek-
tech, ale nepodařilo se je mezi úlomky mazanice rozlišit.

Ž e r n o v y byly nalezeny v 48 objektech (přehled 8). Často — v 26
objektech — byly už druhotně použité jako součást kamenné pece (VI-
GNATIOVÁ—ŠTELCL 1983, 95). Převážná část žernovů se našla ve
zlomcích ve výplni objektů (v 15 případech), méně často se podařilo najít
žernovy celé (obj. 2, 34, 123, 128, 154, 292, 404, 429); v několika přípa-
dech šlo o celé žernovové mlýnky (obj. 123, 128, 292) nacházející se
v hospodářských stavbách. Nejčastější byly žernovy svorové, dále ryo-
litové, a vzácněji slepencové (ŠTELCL 1979, 769; ŠTELCL—VIGNA-
TIOVÁ 1981, 16). U většiny fragmentů nebylo možné zjistit jejich roz-
měry, ani zda šlo o ležáky nebo běhouny (ČERNOHORSKÝ 1957, 502).

Z celých exemplářů lze soudit, že průměr žernovu kolísal mezi 43—50 cm; ležáky měly menší otvory (3,5—4 cm) než běhouny (6—8 cm). U celých žernovů-běhounů ev. u zlomků, kde se zachoval středový otvor, bylo zjištěno, že otvor vykazoval dva protilehlé boční výklenky (obj. 34, 154, 292), případně byl vydrolen do nepravidelně oválného tvaru; jde zřejmě o doklad použití paprice. U dvou žernovů (obj. 154, 404) byl otvor čtyřhranný; vydrolení rohů naznačuje, že tu bylo použito křížové paprice, nebo paprice bylo použito ve dvou polohách. Šlo tedy o typy žernovů, které byly v raném středověku značně rozšířené (BERANOVÁ 1980, 208—209).

ŘEMESLNICKÉ NÁSTROJE A POMŮCKY

Řemeslnické nástroje a pomůcky nevykazují na jižním předhradí Pohanska příliš bohatý sortiment. Přesto však dosvědčují řadu řemeslných činností, i když nelze bezpečně rozlišit, zda šlo o práce podomácké nebo specializované a orientované na spotřebu mimo hospodářství samého výrobce. S dřevoobráběním souvisejí sekery, nože, tesly, pořízy, vrtáky, řezbářský nůž, pilka, útorníky a výstružníky. Převážně se dřevem se pracovalo v lidovém stavitelství, při němž se používalo i různých stavebních kování — hřebíků, skob, klíčů, různých plechových kování apod. Doklady kovářské činnosti jsou zvláště vzácné. Kromě nálezů železné strusky je to jen několik klínovitých sekáčů na kov, sekerovité hřivny co by polotovary určené k dalšímu kovářskému zpracování a abrazivní artefakty. Výrazněji je doložena textilní výroba nálezy vochlí, nůžek, závaží a přeslenů. Různá železná šídla a rydla se uplatnila při zpracování kůží, kružítková rydla zejména při výzdobě kostěných a parohových předmětů.

U některých artefaktů nelze jednoznačně rozhodnout, zda patřily k nástrojům nebo zbraním (sekera), případně k univerzálnějším pomůckám (nože) a je o nich pojednáno jen na jednom místě. U jiných to byl materiál, z něhož byly vyrobeny, který způsobil, že o nich bylo pojednáno jinde než ve spojení s konkrétní řemeslnou činností: závaží, přesleny, tyglík byly probrány u hliněných výrobků, proplétáčky, šídla a brusle u kostěných a parohových předmětů. Některé nástroje uváděné mezi dřevoobráběcími mohly sloužit i k opracování kostí (nože, pilky, brousky). Železné hřivny označované za kovářský polotovar se současně pokládají i za jednu z forem předmincovních platidel.

Dřevoobráběcí nástroje

Kromě univerzálněji použitelných nástrojů, o nichž se pojednává jinde, byly z dřevoobráběcích nástrojů získány tesly, pořízy, nebozezy, řezbářský nůž, pilka, útorník, dláto a výstružníky.

T e s l y — nástroje s kruhovou nebo oválnou tulejkou tvořenou dvěma postranními laloky více či méně sevřenými, a s vějířovitým lžícovitě

prohnutým ostřím — byly nalezeny v obj. 110 (d. 9,3 cm; tab. 43 : 2), 282 (d. 6 cm; tab. 109 : 2) a v kulturní vrstvě (d. 6,8 cm; tab. 161 : 11). Někdy byly tyto nástroje označovány jako motyčky (NIEDERLE 1925, 126, obr. 31 : 4; HABOVŠTIK 1965, 59, obr. 1 : 5), jindy jako otky (BERANOVÁ 1972, 637) nebo jako nástroje sloužící k ošetřování koňského kopyta (EISNER 1952, 304). Kusy se žlábkovitým ostřím však zřejmě sloužily jako dřevoobráběcí nástroje (KOLČIN 1953, 111—112; 1959, 29, 31). V této souvislosti je třeba se zmínit, že někdy i velké nástroje s vějířovitým ostřím a s příčným násadním otvorem řazené mezi motyčky (tab. 110 : 2) jsou označovány jako tesly. Tulejkovité tesly byly nasazovány na přímé i zakřivené topůrko a sloužily k dlabání dutých dřevěných předmětů — monoxylů, mís, vaniček, brtí.

Pořízy — nástroje s dvěma trny pro nasazení dřevěných rukojetí a s příčným ostřím mezi nimi umístěným v ostrém úhlu k nim — se našly ve fragmentární podobě v obj. 14 (d. trnu 6,5 cm; tab. 8 : 6) a v dobrém stavu v kulturní vrstvě (d. 12,7 cm; š. 7,5 cm; tab. 162 : 3). Tyto nástroje se používaly místo hoblíků k ostrouhávání dřevěných násad, k vyhlazování břeven a desek apod. Řemeslník držel nástroj oběma rukama za rukojetí a pohyboval jím směrem k sobě. Tvar nástroje se zachoval v nezměněné podobě od doby laténské (PLEINER 1962, obr. 20 : 23,25).

Nebozezy pocházejí ve zlomcích z obj. 77 a 203. Exemplář z obj. 77 (d. 17,4 cm) byl rozlomen na dvě části (tab. 35 : 13); lžicovité ostří bylo odlomeno a poškozeno (4 × 1,7 cm), rukojeť měla kruhový průřez a na konci byla dlátovitě roztepána. V obj. 203 se zachovala jen část lžicovitého ostří (d. 3,9 cm, š. 2,5 cm; tab. 78 : 6). Nebozezy se používaly k vrtání otvorů, které sloužily ke spojování dřevěných konstrukcí (KOLČIN 1959, 38).

Řezbářský nůž byl nalezen v kulturní vrstvě (tab. 162 : 4). Šlo o nástroj s masivním, na konci zploštělým trnem přecházejícím na protilehlé straně v obloukovitě prohnutou čepel ve středu zesílenou, s oboustranným ostřím (d. 14,5 cm). Tyto nástroje používali soustružníci a výrobci dřevěných nádob k dlabání dutin. Kusy s krátkou násadou byly používány pro ruční práci, delší exempláře mohly být i součástí primitivního soustruhu (NEUGEBAUER 1953/55, 72; BARNYCZ—GUPIENIEC 1959, 44).

Pilka-nožovka z obj. 286 byla fragmentární (d. 15,8 cm); zachoval se z ní jen masivní trn (d. 11,5 cm) a část čepele (š. 1,9 cm) s širokými trojúhelníkovitými zuby (tab. 109 : 1). Pilka tohoto typu pochází z obj. 17/SP z Pohanska (DOSTÁL 1983, 183, 191, obr. 8 : 1), z depotu v Oslavanech (ČERVINKA 1928, tab. XX : 1; BARTOŠKOVÁ 1986, 37, obr. 13A : 12), z obj. 10 v Pobedimi-Zapupovci (VENDTOVÁ 1969, 129, 213—214; obr. 7 : 15) a čtyři kusy jsou z Mikulčic (VIGNATIOVÁ 1972, 50, tab. VII : 2,5). Termín pila-nožovka uvádí B. A. KOLČIN (1953, 115 až 117); používaly se jednoručně zřejmě k jemnějším truhlářským pracem.

Bednářskou pilku představoval tyčinkovitý nástroj (d. 7,1 cm) s vějířovitým ozubeným ostřím (š. 1,8 cm), z něhož se zachovaly tři zu-

by. Pocházel z obj. 135 (tab. 53 : 3). Analogický nástroj byl v obj. 105/LŠ v řemeslnickém areálu Pohanska (DOSTÁL 1986, 114, 122, obr. 10 : 6) a z hrobu 66 na jižním předhradí Pohanska (VIGNATIOVÁ 1979, 104, obr. 2 : 10); pět kusů je uváděno z Mikulčic (VIGNATIOVÁ 1972, 56—57, tab. VIII : 2,3) a jeden ze slovanského sídliště v Dabrunu (BRACHMANN 1965, 194, Abb. 14 : 11). Na základě novgorodských nálezů z 11.—13. stol. interpretoval tyto předměty jako specializované nástroje na zhotovování drážek v dýchách věder nebo sudů, do nichž byla vsazována dna, B. A. KOLČIN (1959, 43—44, obr. 28). Pro zmíněné drážky se používá označení útor nebo zejka, a proto se nástroj sloužící k jejich zhotovování nazývá útorník nebo zejkovec.

Škrabkovitý nástroj z obj. 347 (tab. 127 : 2) sestávající z železné tyčinky rozšířené na jednom konci ve vějířovité, mírně skloněné ostří (d. 8,9 cm, š. ostří 1,6 cm) byl v poněkud masivnější období získán z obj. 105/LŠ na Pohansku (DOSTÁL 1986, 114, 122, obr. 10 : 5) a má několik analogií v raně středověkých vrstvách 9.—10. stol. na alaman-ském opevněném sídlišti v Urachu, kde je řazen k dlátům (KOCH 1984, 139, Taf. 37 : 16—18). Pokud nejde vůbec o útorník s odlámanými zuby, jedná se též podle analogie z lesní školky na Pohansku o dřevozpracující nástroj dobře použitelný v bednářství.

Výstružníkem patrně byl nástroj z obj. 196 s plochou střední částí, která přecházela na jedné straně v dlouhý kuželovitý hrot a na druhé straně v hráněný výběžek, jehož konec však byl ulomen (d. 15,2 cm; tab. 75 : 1). Výstružníky představují poměrně specializovaný typ nástroje s relativně omezenými pracovními možnostmi. Provádělo se jimi ve dřevě drážkování a patřily v tradičním lidovém prostředí především do inventáře výrobců šindele (VIGNATIOVÁ 1972, 56, tab. XII). Ve velkomoravských nálezech se setkáváme s výstružníky v Mikulčicích, dva pocházejí ze Starého Města a čtyři z Pobejdic (VENDTOVÁ 1969, 126, 164, 169, 171). I když uvedené nástroje nevyklučují také jinou interpretaci, zdá se, že mají všechny charakteristické rysy výstružníků. Jejich výskyt na velkomoravských lokalitách by potvrdzoval, že byla užívána technika spojování dřeva drážkováním, a to zejména na jednotlivých součástech domácího zařízení (truhly-súsky).

Stavební a nábytkové kování

Stavební a nábytkové kování úzce souvisí s dřevoobráběcími nástroji. Pomocí stavebního a nábytkového kování se dřevěné části tesařských a stolařských konstrukcí spojují, otáčejí nebo posunují, uzavírají případně zabezpečují. Stavební kování se mohlo uplatnit při konstrukci stěn, střechy, dveří, oken a vrat obytných, hospodářských i kultovních staveb, i na jejich vnitřním zařízení — truhlicích, schránkách, ložích, stolech, lavicích a pod. — u něhož bychom však hovořili spíše o kování nábytkovém, i když by v podstatě šlo o stejné typy předmětů (KLÍMA 1973, I, 13—19). Konkrétní rozlišení, zda jde o kování stavební nebo nábytkové, není zpravidla možné.

Stavební a nábytkové kování se dělí na upevňovací — hřeby a skoby,

otáčecí a zabezpečovací — háčky, oka, přítuhy, a kování uzavírací — zámky a klíče (KLÍMA 1973, I, 29—172).

Hřeby byly zastoupeny pěti kusy tzv. klinců s hraněným tělem z obj. 42 (tab. 20 : 1), 67 (d. 3,2 cm; tab. 28 : 7), 388 (d. 7 cm; tab. 142 : 2), 407 (2 kusy, d. 3,4 + 4,3 cm; tab. 149 : 5,6), několika kusy pravých válcovitých hřebů z obj. 388 (3 kusy; tab. 143 : 5—7,9), ojedinělými hřeby s trychtýřovitou hlavicí z obj. 429 (d. 4 cm; tab. 157 : 6) a s jehlanovitou hlavicí z obj. 115 (tab. 46 : 3) a z kulturní vrstvy (tab. 162 : 6) a hřeby s plochou kruhovou hlavicí (tab. 162 : 2).

Skoby jsou jen ojedinělé. Vyskytla se jak skoba jednoramenná (d. 2,7 cm), tak dvouramenná (d. 13 cm; š. 1,8 cm), obě z obj. 411 (tab. 151 : 3,5). Zvláštní forma skoby s háčkem se vyskytla v obj. 304 (d. 8,5 cm; 116 : 1) a z kulturní vrstvy (d. 10 cm; tab. 162 : 5). Devět kusů tohoto typu skob pochází z Mikulčic; jejich funkce je zatím nejasná (KLÍMA 1973, I, 103, III, tab. 78—79). Drobná bronzová dvouramenná skobka s hraněnými rameny pochází z obj. 253 (d. 1,3 cm; d. ramen 1,6 cm; tab. 96 : 5); pochází patrně z drobné skříňky.

Háčky z masivní hraněné tyčinky jsou zastoupeny jedním kusem z obj. 219 (d. 3,6 cm; tab. 85 : 5). Esovitý háček z plochého železného pásku (d. 3,9 cm) se našel v obj. 378 (tab. 139 : 14). Z plochého železného pásku je jednoduchý a esovitý háček z obj. 14 (tab. 8 : 8,9), které mohly patřit rovněž k nábytkovému kování. K hákovitým předmětům z hraněných tyčinek přecházejících v ploché pásky patřily zlomky z obj. 150 (tab. 61 : 7,8).

Očko z poloviny ulomené, vycházející z masivní zakřivené hraněné tyčinky se našlo v obj. 407 (tab. 149 : 7). K stavebnímu kování mohlo patřit i očko na masivní hraněné tyčince (tab. 61 : 9).

Ozdobné kování z železného plechu obdélníkovitého tvaru, s dovnitř vykrojenými stranami a vypouklou střední částí (d. 3,9 cm, š. 2,2 cm) z obj. 308 (tab. 117 : 1) mohlo být ozdobou víka dřevěné schránky. Jiné ozdobné kování, patrně též z víka schránky, bylo vykováno z železného pásku, který byl asi ve třetině délky obloukovitě vykrojen a zesílen; v tomto vykrojení se patrně otáčela obloukovitá rukojeť. Zaoblený konec pásku byl proražen hřebem, protilehlý konec byl odlomen. Vnější strana pásku byla zdobena dvěma řadami vybíjených trojúhelníků (tab. 162 : 10).

Plochý železný pásek (d. 18,7 cm, max. š. 3,5 cm) na jednom konci lichoběžníkovitě rozšířený a na druhém zaoblený a proražený kruhovým otvorem (tab. 106 : 4) mohl být kováním dveří nebo víka větší truhly. Okraje skříňky nebo zárubeň dveří mohlo zpevňovat pravouhle ohnuté plechové železné kování (d. 13,5 cm, š. 6,5—6 cm), jehož silně vylámané okraje (tab. 45 : 1) jsou patrně stopami po otvorech pro hřeby, jimiž bylo kování přibito na dřevěný podklad. Pozůstatkem rohového kování skříňky jsou zřejmě i železné fragmenty z obj. 434 (tab. 159 : 2). S nábytkovým nebo stavebním kováním mohly souviset různé fragmenty užších či širších železných plechů, které byly zjištěny v řadě objektů.

Klíče se vyskytly v pěti objektech, a to jak v obytných zemnicích (obj. 26, 150), tak v jamách souvisejících patrně s podsklepením staveb,

určených k hospodářským funkcím (obj. 10, 46, 431). Zastoupeny jsou klíče hákovité a otočné (DOSTÁL 1988).

Hákovitý klíč z obj. 10 (tab. 6 : 5) měl tordované tělo zahnuté na jednom konci v krátké rameno, na druhém konci roztepané a svinuté v očko, v němž je uchycen závěsný kroužek (d. 14,8 cm, p. kroužku 3,7 cm). Obdobný klíč bez zpětného ozubu se vyskytl v jednom exempláři v Mikulčicích, kde se objevuje na těle klíčů i tordování (KLÍMA 1980, 44, obr. 20 : 1; 21). Velký hákovitý klíč (d. 17,3 cm; d. ramen 7 a 9,5 cm) nalezený ve čtverci N 27—3 a související patrně s obytnou zemnicí 150 (tab. 161 : 6) má hráněné tělo v týlní části roztepané a svinuté v očko, v němž je uchycen plochý kroužek. Druhý konec je dvakrát pravoúhle zahnut ve dvou navzájem kolmých rovinách a terminální část je opatřena dvěma ozuby. Tento kus patří k vzácným složitěji formovaným hákovitým klíčům s dlouhými rameny (KLÍMA 1980, 46). Hákovité klíče se objevují již ve starší době hradištní a jsou běžné i na mladohradištních lokalitách 10.—13. století (HRUBÝ 1958, 58—59). Známe je ze starohradištních depotů železných předmětů (BARTOŠKOVÁ 1986, 88, obr. 5, 8, 12), v Mikulčicích a na Pohansku jsou běžné ve velkomoravských objektech (KLÍMA 1980, DOSTÁL 1988) a v polském Opolí jsou masově zastoupeny ve vrstvách 10.—13. století (CZERSKA 1872, 62—64, obr. 1,3—7,11—13).

Otočný klíč z obj. 26 (tab. 13 : 1) se zachoval ve dvou zlomcích. Měl válcovité tělo s poměrně úzkým pětiúhelníkovitým ozubem a vejcovkovité oko (d. 9,3 cm). Poněkud větší byl otočný klíč z obj. 46 (d. 13,5 cm; tab. 20 : 9) s poškozeným okem a ozubem. Z obj. 431 byly vyzvednuty jen dva silně poškozené fragmenty otočného klíče (d. 6,5 cm; tab. 158 : 3). Otočné klíče datoval původně V. HRUBÝ (1958, 62) do 1. poloviny 10. století, upozorňoval však na možnost jejich dřívějšího výskytu. Na základě hojného výskytu otočných klíčů na akropoli mikulčického hradiska posunul B. Klíma jejich datování k polovině 9. století; toto datování neopíral o studium nálezových celků, ale jen o obecnou představu o rozvoji velkomoravské hmotné kultury v souvislosti s příchodem byzantské misie (KLÍMA 1980, 55, 61, 65, obr. 41). B. Dostál poukázal na možnost datování otočných klíčů již do 1. pol. 9. stol., neboť se na Pohansku vyskytly v nálezových celcích s blatnickomikulčickým inventářem a na mikulčické akropoli byly stavby z velkomoravského i předvelkomoravského období; není tedy vyloučeno, že otočné klíče patřily i k stavbám předvelkomoravským (DOSTÁL 1988, XX). Na jižním předhradí Pohanska můžeme tedy počítat s velkomoravským zařazením obou druhů nalezovaných klíčů.

Kovářské nástroje a pomůcky

Jednoznačně interpretovatelné kovářské nástroje jako kovadliny, kládívka, kleště apod. se v nálezech jižního předhradí nevyskytly. Objevily se tam pouze klínkovité sekáče na kov, dále sekerovité hřivny pokládané mimo jiné za železné polotovary, z nichž kováři zhotovovali drobné železné výrobky (PLEINER 1961, 436—444) a dále abrazivní artefakty

— brousky a brusy — používané jistě i v kovářském řemesle ke konečnému povrchovému opracování a broušení železných nástrojů; to nevylučuje, že část brousek byla i běžnou domácí pomůckou.

Klínkovitý sekáč na kov za studena představoval patrně masivní klínovitý nástroj z obj. 77 (d. 5,7 cm; p. $1,4 \times 1$ cm; tab. 35 : 4). Podobný instrument byl i v obj. 235; byl hraněný, s obdélníkovitou hlavici a s příčným ostřím (d. 4,8 cm; hlavice $0,9 \times 1,5$ cm). Stejně sekáče se vyskytly i v depotu ze zemnice 10 pod valem Pohanska (DOSTÁL 1977/78, 109, obr. 4 : 5, tab. VIII : 7) a též v obj. 105/LŠ, který patrně sloužil jako bednářská dílna (DOSTÁL 1986, 122, obr. 10 : 4). Tyto nástroje označuje za sekáče na kov za studena U. KOCHOVÁ (1984, 135, 138—139); stejně soudí i B. A. KOLČIN a označuje je za nástroje zámečnické nebo šperkařské (1953, 63—64, obr. 25). Nelze ovšem vyloučit ani možnost jejich použití při štípání tvrdého dřeva. Jako sekáč na kov mohl sloužit i drobný nástroj s uchem z obj. 150 (tab. 61 : 9); jeho masivní hraněné tělo bylo dlátovitě ukončeno (d. 6,3 cm; řez $1,2 \times 1,2$ cm; otvor $1,7 \times 1,2$ cm).

Sekerovité hřivny byly zaznamenány v 8 objektech (přehled 9). Ve všech případech šlo o zlomky. Podle masivnosti zlomků bylo možné usoudit, že čtyři patřily k větším kusům (obj. 210, 256, 344, 412; d. 18, 26 a více cm) a ostatní náležely k drobným hřivničkám (d. do 13 cm). Zastoupen byl typ II se žlábkovitým týlem probitým hranatým nebo oválným otvorem (obj. 178 a 210), dále varianta IIa, u níž byl páskový konec hřivny proražen obdélníkovitým otvorem, čímž týl nabyl žlábkovitého tvaru a kovááním byly naznačeny postranní lalůčky (obj. 344 a 412) a konečně typ III s plochým okrouhlým týlem a s drobným kruhovým otvorem (obj. 361). Při třídění se přidržuji klasifikace R. PLEINERA (1961, 426) a B. DOSTÁLA (1983, 193). Nutno konstatovat, že nálezů hřiven je na jižním předhradí pro širší závěry velmi málo.

A brazívní artefakty byly v sídlištních objektech předhradí zastoupeny 50 exempláři. Z toho jde ve dvou případech o zlomky větších rotačních brusů, jednou o jemný brusný kotouček, třikrát posloužily druhotně k broušení zlomky neolitických sekerek a ostatní kusy patřily k různým druhům brousek.

Rotační brusy byly zhotoveny z pískovce. Kus z obj. 195 se zachoval asi z $1/5$ (tab. 74 : 4); z fragmentu lze zjistit, že jeho průměr činil asi 16 cm, byl silný 8,5 cm a měl čtvercovitý otvor o rozměrech $3,8 \times 3,8$ cm. Zaoblená obvodová plocha byla mírně konkávní, horní i spodní strana byly vyhlazené. Kus z obj. 252 měl v průměru asi 21 cm, byl silný 8,5 cm a kruhový otvor měl v průměru asi 6 cm. Vyhlazená obvodová plocha byla rovněž slabě konkávní, spodní i horní strana byly hrubě obité (tab. 96 : 2). V obou případech byly otvory umístěny poněkud excentricky. Z obj. 68 pocházel zlomek kotoučku ze slídnatého prachovce (p. 10 cm; síla 1,4 cm), který se od středu směrem k okrajům ztenčoval; ve středu byl kruhový otvor (p. 1,7 cm) a vyhlazena byla pouze horní zešíkmená plocha (tab. 29 : 3), která byla zřejmě používána k jemnému zabrušování.

Brousky (přehled 10) třídili jednotliví autoři (KAVAN 1961; HRU-

BÝ 1955, 122—124; KUDRNÁČ 1970, 131—133) různě podle charakteru souboru, který zpracovávali. Přidrží se třídění provedeného při hodnocení brousek z areálu velmožského dvorce na Pohansku, protože šlo o kolekci dostatečně početnou a zpracovávanému nalezišti nejbližší (DOSTÁL—ŠTELCL—MALINA 1971; DOSTÁL 1975, 216—219). Z 45 nalezených brousek bylo 19 amorfních; z nich čtyři patřily k variantě se žlábkovitými brusnými plochami (tab. 24 : 4; 52 : 3; 68 : 2; 90 : 1); další tři patřily k variantě Ia z větších úlomků břidlice s jednou širokou brusnou plochou (tab. 30 : 11; 143 : 15; 152 : 9); některé drobné zlomky mohly pocházet z jiných typů, zejména destičkovitých (např. tab. 100 : 1). Destičkovitých plochých brousek bylo patnáct; byly obroušené nejméně na dvou, zpravidla však na všech čtyřech stranách (např. tab. 103 : 5; 127 : 4,6); jejich délka kolísala mezi 5,5—14 cm, šířka 2—6,5 cm. Hrano-lovité brousky byly zastoupeny devíti kusy; klasických exemplářů se čtyřmi konkávně vybroušenými plochami bylo pět (např. tab. 122 : 1; 139 : 15,16); ostatní byly zřejmě používány kratší dobu, takže dosud nebylo využito všech ploch k broušení.

Z 45 nalezených brousek bylo vyrobeno 20 z břidlice (z toho 2 z prachovcové břidlice), 16 z pískovce (z toho 2 z vápnitého pískovce), 7 z prachovce (z toho 1 z vápnitého prachovce), 1 z písčitého vápence a 1 z xy-lolitu.

Úplná neolitická sekerka z obj. 412 (tab. 152 : 4) a dva zlomky hlavních neolitických nástrojů z kulturní vrstvy vyrobené z břidlice byly snad druhotně použity ve slovanském období jako brousky. Bezpečně se to však nedá prokázat.

Drobné brousky mohly být používány v každé domácnosti k přibrušování železných nástrojů, zejména nožů. Větší brousky a zejména rotační brusy umožňovaly rychlé broušení většího množství velkých nástrojů a zřejmě souvisely s vyvinutým kovářským řemeslem. Též brusný kotouček byl zřejmě používán při speciálních operacích.

Textilnické nástroje a pomůcky

Výroba textilií vyžadovala rovněž speciální nástroje a pomůcky, z nichž většina mohla být součástí vybavení běžné domácnosti, v některých případech však byly využívány i řemeslně. Patří k nim především vochle a nůžky, dále přesleny a hliněná závaží, o nichž bylo pojednáno v pasáži o hliněných výrobcích.

Nůžky z obj. 161 (d. 17 cm; tab. 63 : 1) patří k běžným pérovým ovčáckým nůžkám obloukového typu (BERANOVÁ 1967, 572—573). Sloužily ke střížení ovčí vlny, ale přirozeně mohly být používány i ke stříhání textilií. Vydávají svědectví o dalším odvětví činnosti zdejšího obyvatelstva — o pěstování ovcí.

Vochle sloužily k česání textilních vláken ať živočišného nebo rostlinného původu (lnu). Téměř úplný exemplář byl získán z pece obj. 21. Vochle sestávala z 23 železných válcovitých hrotů (d. 10,2 cm; p. 0,4 cm) se zbytky dřeva na zesílených koncích. Zůstala zachována také část dřevěné podložky (2,9 × 2 × 1,5 cm), v níž jsou zapuštěny tři celé hroty

a torza tří dalších odlomených; součástí podložky byly také zlomky železných plechových pásků (tab. 12 : 5). Vochlí lze rekonstruovat jako lopatkový dřevěný nástroj ukončený dvěma až třemi řadami železných hrotů postavených kolmo k lopatce (VIGNATIOVÁ 1979). Zbytky dalších vochlí v podobě jednotlivých železných hrotů stejných rozměrů pocházejí z protáhlé jámy s hliněnou kopulovitou pecí — obj. 115 (šlo o dva hroty se zbytky podložky, tab. 46 : 5), dále z obj. 292 (3 hroty o p. 0,5 cm) a snad i z obj. 344 (štíhlý hrot, tab. 126 : 6) a 388 (tab. 142 : 2). Není vyloučeno, že zbytky podobných vochlí byly nalezeny i na jiných středohradištních sídlišťích, ale nebyly identifikovány, protože hroty se podobají pravým válcovitým hřebům běžně používaným ve velkomoravském stavitelství (KLÍMA 1975, 142—144). Nejblíže analogií vochle z obj. 21 je nástroj z Pobodimi (BIALEKOVÁ 1965b, 92); jinak od nás nejsou nástroje této konstrukce známy, ale objevují se v rozličných variantách v etnografických pramenech. V souvislosti s nálezy jezdecké výstroje připomínajícími severské tvary je zajímavé, že téměř přesné období lopatkové vochle z Pohanska pocházejí ve velkém počtu (140 kusů) z Norska; většina nálezů pochází z oblasti Telemark, Rogaland a Hordaland (PETERSEN 1951, 523—524, obr. 171). Norské exempláře mají dřevěnou podložku zpevněnou železnými pásky a jsou vybaveny 18—30 železnými hřeby; jsou datovány do vikinského období (9.—11. století).

Přesleny a závaží zaslouží na tomto místě aspoň krátkou poznámkou. Zatímco přesleny byly součástí vřeten používaných při snování nití z textilní suroviny, což bylo běžnou ženskou nespécializovanou každodenní prací, závaží byla používána k zatížení osnovy na tkalcovském stavu a souvisela bezprostředně s tkaním látek. K tomuto výrobnímu procesu zřejmě docházelo i v řadových domácnostech, v podmínkách ekonomicko-společenských vztahů na hradisku však mohlo jít o specializovanou ženskou práci pěstovanou v textilních dílnách — gynaeceích (DOSTÁL 1986, 133).

Kožedělné a kožešnické instrumenty

Nástroje používané při zpracování kůží a kožešin jsou těžko rozlišitelné. Při činění kůží se snad uplatnily kostěné „brusle“, při jejich čištění a krájení nože a u jemnějších kůže snad i nůžky, o nichž bylo pojednáno v jiných souvislostech. Speciální koželužské nebo ševcovské nože (KOLČIN 1953, 128—129, obr. 101; 1959, 56, obr. 43 : 3) se nepodařilo rozlišit s dostatečnou průkazností. Celkem bezpečně lze počítat při práci s kůží s použitím různých kovových šidel. Těch bylo nalezeno na jižním předhradí několik. Vždy šlo o hraněné tyčinky na obou koncích zahrocené, s tenší pracovní částí a se silnější částí týlní, která byla původně osazena do dřevěné rukojeti. Takové šidlo se našlo v obj. 41 (d. 5,8 cm; tab. 20 : 1), 139 (d. 7,5 cm; tab. 56 : 2), 359 (d. 8 cm; tab. 133 : 1), 388 (d. 5,3 cm; tab. 142 : 2) a též v kulturní vrstvě (d. 10,3 cm; tab. 161 : 2). Je možné, že i další silně zkorodované železné tyčinky byly původně šidly.

Kostářský instrumentář

Kostěná a parohová surovina byla zpracovávána pomocí nožů, rydel, vrtáků, pilek, pilníků, kružítkových rydel (KOLČIN 1953, 129; IZJUMOVA 1949, 23). Tyto nástroje se uplatnily i při zhotovování dřevěných výrobků, na kostěných výrobcích nacházíme bezpečně stopy použití kružítkových rydel.

Kružítkové rydlo bylo objeveno v obj. 86 (tab. 37 : 3). Šlo o nástroj z hraněné železné tyčinky (d. 13,2 cm) na jednom konci tupě zahrocené, na druhém poněkud rozšířené a ukončené třemi hroty, z nichž prostřední byl nejvyšší. Tímto rydlem byla na kostěných předmětech ryta ozdobná kruhová očka s bodem ve středu.

ZBRANĚ A JEZDECKÁ VÝSTROJ

Zbraně jsou v sídlištních nálezech zastoupeny jen nepatrně. Jde o zlomky dvou seker, u nichž ovšem nevíme, zda nešlo o řemeslnické nástroje, dvě kopí a deset šipek.

Sekera z obj. 14 měla štíhlé protáhlé tělo (d. 15,5 cm) rozšiřující se ve vějířovité ostří (š. 6 cm); u násadního otvoru s naznačenými postranními ostny byla odlomena s celou týlní částí (tab. 7 : 4). Šlo nejpravděpodobněji o sekeru II. typu, které jsou známy jak ze starohradištních depotů, tak z avarsko-slovanských i velkomoravských hrobů (DOSTÁL 1966, 71; BARTOŠKOVÁ 1986, 76—77). Z obj. 240 pocházely dva masivní zlomky sekerky (d. 11 cm) přeražené v místě násadního otvoru (tab. 92 : 1); ostří mělo náběh k vytvoření brady a týlní část byla protažena, takže lze předpokládat, že šlo o typ I, aniž lze stanovit variantu (DOSTÁL 1966, 70—71).

Kopí v drobném provedení pochází z obj. 434 (d. 10,5 cm); je opatřeno masivní tulejkou zaujímavější více jak polovinu délky zbraně a má plochý listovitý hrot (tab. 159 : 5). Vzhledem k lehkosti hrotu šlo patrně o zbraň vrhací. Druhé kopí (d. 21 cm) z kulturní vrstvy (tab. 161 : 1) mělo poměrně krátkou tulejku a list (š. 3 cm) ve středu zesílený zaujímal dvě třetiny délky. Listovitá kopí s krátkou tulejkou jsou pokládána za domácí výrobky, zatímco kopí s dlouhou a širokou tulejkou bývají označována za nomádská (EISNER 1952, 290—291).

Šipky zahrnují oba základní druhy — s řapem a s tulejkou (přehled 11). Převažují řapovité šipky (6 kusů); charakteristické rombické ostří měl exemplář z obj. 1 (tab. 1 : 7), 219 (tab. 85 : 3), 347 (tab. 127 : 3), 388 (tab. 143 : 12), zatímco kus z obj. 349 měl oblouky ostří podseknuté (tab. 128 : 4) a šipka z obj. 203 měla pravidelné listovité ostří (tab. 78 : 7). Tulejkovité šipky (5 kusů) s protáhlou trojúhelníkovitou čepelí byly v objektu 358 (tab. 132 : 5) a v obj. 328 (tab. 122 : 7), oblou listovitou čepel měla šipka z objektu 382 (tab. 140 : 4) a zpětné háčky vykazovala šipka z obj. 44 (tab. 20 : 5); v obj. 417 byly jen zlomky tulejky (tab. 154 : 6,7). Jde tedy o stejné druhy šipek jaké se vyskytovaly i v areálu dvorce na

Pohansku (DOSTÁL 1975, 191, obr. 18 : 4—11), i když jsou zastoupeny v jiném poměru.

JEZDECKÁ VÝSTROJ

Jezdecká výstroj je na jižním předhradí Pohanska zastoupena ve značném množství i v sídlištních objektech (celkem v patnácti: obj. 3, 14, 21, 26, 38, 69, 77, 93, 110, 115, 195, 196, 254, 412, 417), a to buď v jednotlivých kusech nebo zlomcích, případně ve větším počtu či v celých souborech, takže lze mluvit o depotech *sui generis* (obj. 14, 69, 77). Celkem bylo získáno 5 třmenů, 10 ostruh, 8 udidel nebo jejich zlomků. Z nálezových celků s těmito součástmi výstroje pocházejí též 4 velké přezky, o nichž se lze domnívat, že souvisejí s třmeny a sedly. S koňskou výstrojí souvisejí i dvě faléry.

Třmeny byly objeveny po dvou kusech v obj. 14 a 77, jeden byl v obj. 412. V obj. 26 a 308 byly železné zlomky, které mohly podle tvaru pocházet ze třmenů, nejsou však typologicky zařaditelné.

Úplný třmen z obj. 14 má tvar nezahroceného gotického oblouku (v. 21 cm). Ramena půlkruhového průřezu přecházejí na vrcholu přes úzký krček v lichoběžníkovité ucho (3,3 × 3,7 cm — rovnoběžné s podélnou osou stupadla) s obdélníkovitým otvorem, ve spodní části se rozšiřují v trojúhelníkovité bočnice zesílené okrajovými a středním plastickým žebrem a spojené dovnitř prohnutým stupadlem (d. 12,7 cm, š. 5,2 cm). Stupadlo bylo prasklé a opravené podložním masivní železnou tyčinkou přikovanou oboustranně k bočnicím (tab. 8 : 2). Blízkou i když ne zcela přesnou analogií je třmen z depotu na Pohansku u Nejdku (NOVOTNÝ 1963, 33, obr. 18 : 6) datovaný rámcově do 9. století. Podobně je tomu i s třmeny ze skalického mohylníku (BUDINSKÝ—KRIČKA 1959, 29, tab. XX : 13). Obě obdoby jsou podstatně nižší a širší a odlišují se jak od třmenů typu IAa z depotů a slovansko-avarských pohřebišť jak správně vytušila A. BARTOŠKOVÁ (1986, 83), tak zejména celkovými proporcemi od exempláře z Pohanska. Ten má mnohem blíže k Ruttkayovu typu II/2, známému v okruhu staromaďarských památek např. v Dobré a Somotoru (RUTTKAY 1975, Abb. 24 : 7, 20,21; 1976, 354, Abb. 74 : II,2), u nichž však autor počítá se staršími franskými předlohami (EISNER 1948, 384—385). Rámcově lze tedy tyto třmeny datovat do 9. stol. a pokládat je za výsledek karolinských vlivů (VIGNATIOVÁ 1980, 185).

Z fragmentárního třmene z obj. 14 (v. 12,7 cm) se zachovala část ramene (d. 8 cm) půlkruhového průřezu zdobeného stříbrnou tautzií větvičkovitě uspořádanou; v místě přechodu k bočnici je plastické žebro lemované vodorovnými tautzovanými liniemi. Poškozená bočnice byla původně pětiúhelníkovitá (d. 10 cm, střed 5 cm, boky 2,7 cm). Byla zdobena třemi prolamovanými růžicemi (zachovány jen dvě) složenými ze čtyř trojúhelníků. Kolem růžic byly kruhy vybité z drobných tautzovaných kroužků a středem růžic křížem probíhaly dvě linie složené z těchto kroužků. Obvod bočnic byl lemován řadou větších tautzovaných kroužků s očky. Stupadlo mělo tvar plošného hyperboloidu (d. 12,5 cm, š. ve

středu 7,5 cm, š. na okrajích 10 cm) a bylo jen slabě vyklenuté; na spodní straně byl v jeho středu vypouklý knoflíkovitý útvar (p. 4—4,5 cm, v. 0,9 cm), o němž nelze říct, zda byl součástí třmene nebo vznikl korozí (tab. 8 : 1). I když nelze bezpečně rekonstruovat tvar oblouku třmene, závěsného ucha a jeho nasazení, zdá se, že z našich nálezů jsou mu tvarově nejbližší třmeny z depotu v Prachovských skalách (TUREK 1946, 148), s nimiž má také společný výzdobný prvek — prolamování. Z moravských nálezů je tomuto třmenu podobný nález z mohyl „Na Tabarkách“ u Vrbky (ČERVINKA 1902, obr. 152). Tento typ třmenů je u nás natolik ojedinělý, že nespadá do Ruttkayova třídění. Také ve východoslovanských nálezech se podobné tvary neobjevují, jak o tom svědčí klasifikace A. N. KIRPIČNIKOVA (1973, 45). K provenienci a datování tohoto typu třmene se vyslovil R. TUREK (1946, 148 n.), který soudil, že jeho původ je v keszthelském prostředí. J. EISNER (1948, 384 n.) se přikláněl k názoru, že jde o vývojovou formu, která se vyskytovala u nás do 9. století. Podle dosavadních nálezů se však zdá, že tento typ třmene tvoří i v nálezech z Karpatské kotliny spíše výjimku. Podrobnější zhodnocení by vyžadovala jeho příbuznost s exempláři z Litevské SSR (MÜHLEN 1975, 45). V regionu Samland, na lokalitách Kösnicken a Wiskiauten byla koncem minulého století prozkoumána početná vikinská pohřebiště. Z mužských kostrových hrobů ve Wiskiauten (kladeno mezi léta 850—1075) pocházejí třmeny se štíhlými rameny výrazně se rozšiřujícími do pětiboké prolamované bočnice a s mimořádně širokým stupadlem. B. v. z. Mühlen se domnívá, že jde nejspíše o místní vývojový typ vytvořený domácími a vikinským obyvatelstvem, neboť nenašel analogické typy třmenů ani u švédských a dánských vikingů, kteří zde založili obchodní osady, ale ani v jihoruském či maďarském prostředí, odkud snad zprostředkovaně přicházely obchodními cestami do Pobaltí součásti jezdecké výstroje a koňské postroje. Pro domácí vývoj třmenů se širokými stupadly a prolamovanými bočnicemi by svědčila jejich výzdobná technika — prolamování, které je tradičním výtvarným prvkem v pobaltských oblastech již od doby římské (TÖNISSON 1974). Pokud je možno soudit z vyobrazení, shodují se publikované exempláře z Wiskiauten s nálezem z Pohanska také ve výzdobě ramen (hustá jemná tauzie nebo rýhy) i ve zformování přechodu ramene do bočnice (odděleno plastickým žebrem). Tyto nálezy se bohužel během 2. světové války ztratily, takže jediným pramenem jejich studia zůstává před 40 léty sepsaná práce B. v. z. Mühlena. Pobaltské nálezy z doby vikinské posunují datování popsaného třmene z Pohanska do 9. století.

Pár třmenů z obj. 77 má trojúhelníkovitý tvar (v. 16,6 cm). Ramena jsou z hraněné tyčinky (p. 1,1 cm) a přecházejí do rovného stupadla obdélníkovitého tvaru (10,5 × 4,2 cm), jehož středem se na vnější straně podélně táhne plastické žebro. Ucho třmene je velmi masivní, obdélníkovité (5,6 × 3,4 cm), s otvorem stejného tvaru (2,9 × 1,2 cm); je otočeno o 90° k podélné ose stupadla a je upevněno na silném kulovitém krčku (tab. 35 : 3). Třmeny z obj. 77 jsou v našich nálezech rovněž ojedinělé. Jedinou zcela odpovídající analogií jsou exempláře z Hostí na Slovensku, shodné tvarově i rozměrově (NEVIZÁNSKÝ 1978, 386, obr.

1, 2). Poněkud vzdálenější analogií může být třmen z Uherského Hradiště, který má rovněž kulovitý krček a větší obdélníkové ouško, ovšem nasazené rovnoběžně se stupadlem (HRUBÝ 1957, 83, obr. 2). Původ třmenů z Hostí vyvozuje G. NEVIZÁNSKÝ (1978, 388—390) na základě dostupných archeologických pramenů z celého evropského prostředí ze třmenů typu Immenstedt, které jsou známy především z Německa a objevují se tam v 8. stol. (STEIN 1967, 85). Mají protáhlý trojúhelníkový nebo kapkovitý tvar a smyčkové ucho je jednou či dvakrát přetočené a často kolmé ke stupadlu. Třmen tohoto typu je u nás prozatím znám z II. depotu v Mikulčicích (BARTOŠKOVÁ 1986, obr. 10B : 33). Kromě severního a jižního Německa a ojedinele také Rakouska (DINKLAGE 1943, tab. 10) se od 9. stol. sporadicky vyskytují také ve vikinském prostředí — v Birce (ARBMANN 1943, 259; 1940, tab. 34), Vendelu (STOLPE—ARNE 1912, tab. XIV, hr. III) a podobné nálezy z 9. stol. jsou i z Norska (PETERSEN 1951, 510, obr. 28, 30). Vývojový stupeň třmenů typu Immenstedt — trojúhelníkovité třmeny s kulovitým krčkem a příčným ouškem — jsou pak známy na sklonku 8. stol. z Antum v Holandsku (YPEY 1960—1961, 394), z Balladoole z ostrova Man a z L'Ampone ve Francii (BERSU—WILSON 1966, 85—87, obr. 19, 20). Pro zhodnocení těchto třmenů z Pohanska je pozoruhodné, že podobný exemplář s kulovitým krčkem, větším obdélníkovitým ouškem rovnoběžným se stupadlem pochází také z vikinského pohřebiště ve Wiskiauten (MÜHLEN 1975, 128, tab. 28), tedy z lokality, na níž se koncentrovaly nálezy třmenů se širokými prolamovanými bočnicemi, kde jsou datovány do 1. poloviny 10. století.

Zatímco ve východní Evropě se třmeny s kulovitým krčkem a s příčně postaveným uchem dosud neobjevily (KIRPIČNIKOV 1973, 43—55), v Karpatské kotlině se objevují v hrobech se staromaďarským inventářem, kam se dostaly ze západoevropského prostředí (NEVIZÁNSKÝ 1978, 391). I k nám se mohly dostat jednotlivé exempláře tohoto typu v různých vývojových fázích počínaje 8. stoletím. Zda se tak stalo v 9. století z karolinské oblasti nebo až kolem počátku 10. stol. z vikinského okruhu, není prozatím možné spolehlivě určit.

Všechny tři popsané typy třmenů z Pohanska se více méně vymykají našim dosud vytvořeným klasifikacím Z. ČILINSKÉ (1966, 237, obr. 22) a A. RUTTKAYE (1976, 353—356, obr. 74), které vznikly na základě nálezů ze Slovenska, tedy z prostředí výrazněji ovlivňovaném nomádky prvky než Morava a Čechy. Ve třmenech nalezených na Pohansku je možno spíše spatřovat doklad působení vlivů západoevropského prostředí (přirozeně také v souvislosti s nálezy na pohřebišti u kostela a v dvorci), i když zůstává otázkou, jakými cestami se tyto součásti jezdecké výstroje, jejichž zrod je nesporně v hmotné kultuře kočovníků, dostaly v této formě do velkomoravského prostředí na Pohansku.

Třmen z obj. 412 (v. 18 cm) má parabolicky se rozbíhající ramena (v. 13,5 cm) zdobená na vnější straně čtvercovitými vývalky (po pěti na každé straně), která se téměř od poloviny své výšky rozšiřují v trojúhelníkovité bočnice (v. 7 cm) přecházející v rovné (dnes mírně deformované a prasklé) stupadlo (d. 11,2 cm, š. 4,4 cm). Bočnice a stupadlo jsou na

okrajích a ve středu zesíleny plastickými žebry. Vrchol ramen přechází zúženým krčkem v obdélníkovité ucho (v. 3,5 cm, š. 2,7 cm) rovnoběžné s podélnou osou stupadla, opatřené lichoběžníkovitým otvorem; svislé okraje ucha a přechod ke krčku jsou plasticky zesíleny (tab. 152 : 6). Stejný třmen pochází z hradiska v Pobedimi, kde je datován celkovou stratigrafickou situací do první třetiny 9. stol. (BIALEKOVÁ 1981, 88, obr. 20, 22 vlevo). Velmi blízký je i třmen nalezený ve vnějším valu velkomoravského hradiska v Jure u Bratislavy; jeho vývalky na ramenou jsou zdobeny tauzií z bronzového drátu a stupačka je prohnutá dovnitř; je datován do 1. poloviny 9. stol. (KRASKOVSKÁ 1963, 85, 95, tab. I : 4). Shodný třmen je uváděn v souvislosti s blatnickým nálezem (EISNER 1933, 251, 254, obr. 22 : 6; ČERVINKA 1928, obr. 64 : 5), čímž by byla potvrzena správnost datování třmene z Pobedimi. K popisovanému typu patří zřejmě i dva třmeny z velkomoravského hradiska na Martinském vrchu v Nitře (TOČÍK 1963, obr. 201 vlevo). Vývalkovité členění ramen je i na třmeni z Kolína, celkový tvar třmene je však od výše uvedených nálezů odlišný (PÍČ 1909, 121—122, obr. 75). Tři zmíněné analogie třmene z obj. 412 jsou shodně datovány do první třetiny ev. poloviny 9. století. Je tedy pravděpodobné, že i on vznikl v této době a teprve jako poškozený zůstal ve výplni objektu 412, kde byla i ostruha s poměrně dlouhým a šikmo postaveným bodcem, s jejímž výskytem bychom počítali až později, přičemž nelze vyloučit i 10. století.

Kromě popsáných třmenů byly ve dvou objektech železné fragmenty, které by mohly pocházet ze třmenů. V obj. 26 jsou to dva zlomky širších plechů připomínající část stupadla a bočnice třmene (tab. 13 : 1,2). V obj. 308 byl železný fragment podobající se rameni třmene s částí trojúhelníkovité bočnice (tab. 117 : 2). Na základě těchto zlomků — pokud vůbec pocházejí z třmenů — však nelze uvažovat o jejich typologickém zařazení a chronologii.

Velké železné přezky byly ve dvou případech nalezeny v objektech se třmeny (obj. 77 a 417) a lze se tedy právem domnívat, že souvisely se sedelními popruhy. Potvrzuje to nálezová situace z obj. 77, kde přezky ležely těsně u třmenů položených na sobě, přičemž šířka strany přezky, přes níž byl veden řemen a šířka otvoru závěsného ucha třmene se shodovaly. Dvě přezky z obj. 77 měly obdélníkový rámeček vykováný z hráněné tyčinky (6 × 4,2 cm — tab. 35 : 10; 5,8 × 3,7 cm — tab. 35 : 11) a trn byl nasazen na kratší straně. Obdélníkový rámeček s poněkud vyklenutými boky měla i přezka z obj. 110 (7,1 × 4,7 cm — tab. 43 : 1); zda byl trn nasazen na delší straně jak je vyobrazeno, nelze bezpečně prokázat. Z obj. 417 pochází silně poškozená přezka s oválným rámečkem (d. 6,5 cm) s trnem na delší straně (tab. 154 : 3). Popsané přezky sloužily buď k utahování sedelních popruhů nebo k upravování výšky zavěšení třmene.

U didla byla nalezena ve fragmentárním stavu v 8 objektech a jedno v kulturní vrstvě. Polovina dvojdílného udidla pocházela z obj. 38. Tvoří ji jeden článek uditka (d. 8,5 cm) a mírně ohnutá tyčinkovitá postranice (d. 11,7 cm) s dvojitou obdélníkovitou záštitou. Polovina uditka (termín podle Z. MĚCHUROVĚ 1980, 189) má na jednom konci dvě očka

pootočená navzájem o 90 ° (vnitřním ouškem byla provlečena postranice), na druhém konci je jedno očko (tab. 18 : 2). Tyčinka postranice má čtvercovitý průřez a jsou na ní patrné značně setřelé stopy po zaškrcování; ve střední části, která je na celém obvodu značně vydřená, jsou dva malé čtvercovité otvory, do nichž jsou zasazena obloukovitá ramena záštity (d. 4,5 cm) přecházející přes masivní krček v obdélníkovité oko (3,1 × 1,9 cm).

Část postranice udidla pochází i z obj. 93. Jde o válcovitou tyčinku (d. 10,5 cm, p. 1,1 cm) se slabými stopami zaškrcování, ve středu po celém obvodu vydřenou, se stopami po ramenech záštity (tab. 39 : 1).

Z dalších pěti objektů a z kulturní vrstvy pochází po jedné záštitě z udidla; jde o nálezy z obj. 21 (tab. 12 : 4), 115 (tab. 46 : 1), 195 (tab. 74 : 3), 196 (tab. 75 : 3), 417 (tab. 154 : 4) a ze čtverce N 27—2 (tab. 161 : 9).

Popsané fragmenty pocházely zřejmě z jednoho typu udidla, který je označován jako typ I (RUTTKAY 1976, 357; KIRPIČNIKOV 1973, 12—15, obr. 4). Tato udidla jsou nomádského původu a ve starší literatuře bývají označována jako staromaďarská. Nález udidla se zaškrčovými postranicemi v depotu železa a keramiky v Pobedimí (BIALEKOVÁ 1981, 88, 90, obr. 15, 53), kde se podle celkové situace na nalezišti řadí do první třetiny 9. století (BIALEKOVÁ 1972, 124), však ukazuje, že tento typ udidel pronikal do střední Evropy z Východu nejméně století před vpádem Maďarů a zdomácněl již od počátku 9. století i u usedlých národů. Na Moravě jsou známy z Troubska, Starého Města a v několika fragmentech z Mikulčic (MĚCHUROVÁ 1984, 268—269, tab. III : 7,9; IV : 8,11; V : 5, 12, 13; MĚŘÍNSKÝ 1986, 32—34, obr. 5). Vzhledem k tomu, že se skutečně objevují i v staromaďarských celcích (např. HAMPEL 1905, III, Taf. 343 : 3) a na piastovské Leczyci (CABALSKA 1970, 15, obr. 2c, d), tedy v kontextu s událostmi 10. století, není vyloučen ani v moravském prostředí jejich výskyt ještě v pozdním velkomoravském a polvelkomoravském období.

Udidlo z obj. 254 představuje typ v našem prostředí ojedinělý. Tyčinkovitě postranice (d. 18,3 cm) jsou na koncích kulovitě zesíleny a ve středu vytvářejí velké oko (4,5 × 5,5 cm), v němž jsou otočně zaklesnuta udítka z masivní hraněné tyčinky (d. 8 cm) spojená uprostřed očky (tab. 97 : 1, 2). Toto udidlo je podstatně větší a masivnější než předešlý typ a dalo by se ve slovanském prostředí zařadit jako varianta dvoudílného udidla typu II podle A. N. KIRPIČNIKOVA (1973, 15—16, obr. 4 : II; 5 : 7—10); mají tyčinkovitě postranice se zesílenými dvoukónickými konci a s excentrickou oválnou až čtvercovitou záštitou; udítka jsou napojena na postranici očkem. Popisované udidlo z Pohanska se od tohoto typu liší oválným centrálně umístěným okem na postranici. Z. MĚCHUROVÁ (1984, 272) soudí, že konstrukční systém tohoto udidla se podobá udidlu s kruhy (Ruttikayův typ II, Kirpičnikovův typ IV). Protáhnutí kruhů do délky v postranici umožňuje jistější ovládnutí koně. Tento tvar vlastně spojuje účel bočnic s funkcí kruhů. Analogie pocházejí vesměs ze severoevropských oblastí. Přesná obdoba se vyskytla na norském nalezišti Torshov, Gjerdrum (PETERSEN 1951, 509, obr. 17) a podobný typ

postranic s menšími středovými otvory a bez kulovitých ukončení má udidlo z dánské lokality Kumle Høje, datované do 10. století (BRONDSTED 1936, 177, obr. 85 : 2). Poškozená postranice tohoto typu se našla při výzkumu vikinského viků Haithabu, kde je datována do poloviny 9. století (JANKUHN 1943, 125, obr. 55). Celé udidlo bez kulovitých ukončení postranic je uváděno ve východním Pobaltí z Nastrehnen (dnes na území SSSR — GAERTE 1929, obr. 279 : a) a z oblasti Ladožského jezera uvádí podobný tvar postranic u udidla s tordovaným udítkem a úchytkami G. LÁSZLÓ (1943, 23, obr. 18), datované rámcově do staršího vikinského období.

Udidlo z obj. 254 by tedy mohlo být ve spojitosti s uvedenými severskými analogiemi, přičemž zůstává otevřená otázka, jakým způsobem a jakými cestami se dostalo na Velkou Moravu, zda vůbec jde o import nebo o domácí výrobek zhotovený podle cizího vzoru. Severské období zařazují toto udidlo do 9.—10. století. Blízký typ II se podle A. N. KIRPIČNIKOVA (1973, 15—16) objevuje u východních Slovanů v 10. stol., avšak větší rozšíření doznal až ve 12. a v 1. pol. 13. stol. s rozvojem domácího řemesla kovářského a se zjednodušováním tvarů výrobků. Jeho starší výskyt, i když poměrně vzácný, souvisí s nomádkými etniky, Turkotatary a Avary; od nich se mohl přes západní Evropu dostat s ostatními kočovnickými prvky do vikinského prostředí a jako ojedinělý exemplář také k nám. Vývoj tohoto udidla probíhal podle A. N. Kirpičnikova v 9.—13. století, kdy se stalo typickým pro evropské rytířstvo. M. Cabalska nazývá tento typ udidla hunským a soudí, že přetrvalo na evropském východě až do 8.—11. století, odkud se s vlnami nomádů směřujícími na západ rozšířilo ve slovanském prostředí; nevyklučuje ani možnost jeho přežívání u Slovanů přímo od doby stěhování národů (CABALSKA 1970, 20). Pro dokázání tohoto faktu však chybí souvislá řada nálezů.

Faléry z železného plechu s otvorem uprostřed byly získány z výplně obj. 64 (p. 6,2 × 5,5 cm; tab. 26 : 2) a z obj. 210 (p. 5 cm; tab. 81 : 8). Patří ke skupině nezdobených kruhových železných falér, jejichž nástup se chronologicky řadí k počátkům lité industrie (ČILINSKÁ 1966, 188). Jejich datování — polovina 7. až počátek 9. stol. nevybočuje z rámce datování ostatních nálezů na jižním předhradí Pohanska. Na jejich možný pozdější výskyt ukazuje nález fragmentárního kruhového plechového předmětu — snad faléry — v obj. 106/LŠ na Pohansku (DOSTÁL 1986, 127, obr. 12 : 18), který je kotvovitým klíčem a přezkou s vývalky na obvodu synchronizován s blatnicko-mikulčickým horizontem 1. pol. 9. stol.

Ostruhy byly objeveny v pěti sídlištních objektech (obj. 47, 69, 77, 412, 417) a v kulturní vrstvě, celkem v 11 exemplářích. Z obj. 47 pochází pouze obdélníkovitá ploténka opatřená příčným žlábkem se třemi nýty (tab. 21 : 2, 3). V obj. 417 byl jen deformovaný zlomek horního oblouku s vsazeným válcovitým bodcem kuželovitě ukončeným (tab. 154 : 2). Poškozená byla i ostruha z obj. 77 (d. 12,7 cm; tab. 35 : 6); jedno rameno bylo odlomené, druhé ohnuté na vnější stranu. Byla na něm čtvercovitá ploténka s třemi nýty v horizontálním žlábkem; okraj ploténky nad nýty byl zdoben svislými rýhami. Bodec (d. 2,5 cm) má dvojkuželový

tvar a byl do ramen vsazen. Stejný bodce má i ostruha z kulturní vrstvy s krátkými široce rozevřenými rameny a s odlámanými ploténkami (tab. 163 : 3), takže ji nelze bezpečně zařadit. Největší soubor ostruh — 6 kusů — byl v obj. 69, takže tam šlo vlastně o depot. Všechny tyto ostruhy patřily k typu IA podle V. HRUBÉHO (1955, 182, 184—185, obr. 31) nebo k typu IV podle D. BIALEKOVÉ (1977, 131—134, obr. 8, 10). Mezi nimi byl pouze jeden pár s lopatkovitými ploténkami (tab. 30 : 2, 3), jedna měla čtvercovité ploténky (tab. 30 : 1), další čtvercovité ploténky hvězdčovitě ukončené (tab. 30 : 5), jiné lopatkovité ploténky a štíhlý bodce (tab. 30 : 4). U všech byl na ploténkách příčný žlábek a v něm po třech nýtech podložených měděným plechem. Bodce byly poměrně masivní, dvoukónické, ramena parabolicky rozveřená. Většina ostruh měla stejnou délku (12,4 cm), pouze kus se zvláště masivním bodcem (obr. 30 : 5) byl dlouhý 13,3 cm. K stejnému typu patrně patřily i fragmenty z obj. 47, 77 a 417. Z jeho rámce se nevymykala ani poslední ostruha z obj. 69, která měla masivní dvoukónický bodce uprostřed prožlábnutý, ramena členěná žlábků do obdélníkovitých vývalků a ploténky ukončené třemi zoubky (tab. 30 : 6); žlábek s třemi nýty byl vyložen měděným plechem a hlavice nýtů byly ovínuty měděným drátkem. Tento kus připomíná nejen ozdobně kovanou ostruhu s plasticky členěnými rameny z Bašovců (VENDTOVÁ 1969, 145, 147, 205, obr. 16 : 1; 20; BIALEKOVÁ 1977, obr. 11), ale zejména zaškrcování na třmenu z obj. 412 a na postranicích udidel z obj. 38 a 93, což by ukazovalo, že stejný způsob výzdoby se používal na různých součástech jezdecké výstroje již v souvislosti s blatnicko-mikulčickým horizontem v první polovině 9. stol., kam ostruhy typu IV patří (BIALEKOVÁ 1977, 134).

Výjimkou je ostruha z obj. 412 (d. 14,5 cm) s parabolicky rozevřenými rameny (š. 9,8 cm), bez plotének, s dlouhým šikmo nasazeným bodcem (d. 4 cm; tab. 152 : 5). Tyto ostruhy označuje Z. Hilczerówna jako 2. variantu I. typu a datuje je do 10.—11. století (HILCZERÓWNA 1956, 22—32). Moravské ostruhy s dlouhými bodci jsou pokládány za poněkud starší, s jejich datací se však nesestupovalo pod 10. stol. (DOSTÁL 1966, 76). Skutečnost, že na kostelním hřbitově na Pohansku byly v několika hrobech ostruhy s výrazně dlouhými bodci (hrob 24, 138, 244, 338 — KALOUSEK 1971), z nichž většina byla provázena soupravami přezek, průvleček a nákončí umělecky kovaných, jak tomu bývá v 2. fázi blatnicko-mikulčického horizontu (BIALEKOVÁ 1965, 533; 1977, 100—101) nasvědčuje, že můžeme počítat s jejich výskytem již v 9. století.

Kuželovitý předmět svinutý z železného plechu (v. 6,8 cm; p. základny 5 cm; p. ústí 3,5 cm) pocházel z obj. 166 (tab. 66 : 1). Šlo patrně o součást koňského postroje umístěnou na hlavě koně a svírající ozdobný chochol. Podobné kuželovité kování bylo v hr. 842 v Děvínské Nové vsi (EISNER 1952, 280, tab. 88 : 13).

Železné kroužky z kulaté tyčinky, převážně o průměru 3,4—3,7 cm pocházely z pěti objektů (přehled 12). Mohly být součástí koňského postroje nebo stavebního kování — přítuhových kruhů, klíčů apod.

DOMÁCÍ POTŘEBY

K provoznímu nářadí domácnosti počítáme vedle keramiky a některých nástrojů používaných při podomácké specializované výrobě, o kterých bylo pojednáno na jiném místě, zejména nekeramické nádoby — vědra a železné misky, dále nože, břitvy, ocílky, kamenná křesadla, háčky na maso a jiné pomůcky související s vařením a stolováním.

Vědra se našla v různém stavu jejich pozůstatků v 41 objektech (přehled 13a—c). Pouze v obj. 14 zachyceno in situ 12 vědérek s více či méně úplným kováním a v obj. 358 (studni) byly nalezeny úlomky 7 rukojetí vedle fragmentárních ataší a drobných kousků obrouček. Počty věder v těchto objektech jsou výjimečné: v prvním případě šlo buď o bednářskou dílnu nebo o mimořádné nahromadění nápojů ve vědrech uložených v obydlí snad za účelem rodinné slavnosti, druhý případ ukazuje, kolik věder bylo během užívání studny utopeno nebo poškozeno. Úplné vědro bylo patrně ještě v obj. 150, jinak se v ostatních objektech našly jen drobné kousky obrouček, vzácněji ataší a výjimečně rukojetí věder.

Představu o vzhledu a některých rozměrech vědérek poskytl soubor z obj. 14. Šlo o 12 vědérek postavených ve skupinách na podlaze podél jihovýchodní stěny chaty. Můžeme předpokládat, že původně šlo o celé nepoškozené nádoby, bohužel při mechanické skrývce byly zničeny horní poloviny či třetiny nádob, o čemž svědčí velmi malý počet získaných rukojetí (4 kusy) a závěsných kování (1 kus). Vědéřka z obj. 14 patří podle velikosti mezi střední (5 kusů o průměru od 12 do 20 cm) a větší (7 kusů s průměrem od 20 do 30 cm). Pouze v jednom případě se zachovala výška 22 cm, ostatní byly seříznuty buldozerem ve výšce 6—14 cm. Tvarově byla všechna vědra kónická, devět mírně (rozdíl v průměru obrouček na jednom vědru nepřevyšoval 2—4 cm), tři výrazněji (rozdíl v průměru obrouček kolísal kolem 6 cm). Železné obroučky, kterými byla stažena vědra z obj. 14, byly převážně úzké (0,6—1,1 cm), trojúhelníkovitého, půlkruhového nebo oválného průřezu, v menším množství šlo o širší pásky (š. 1,8—3,2 cm). U vědérek střední velikosti byly s výjimkou jednoho exempláře použity jen tenké obroučky, u větších byly tenké obroučky jen u tří vědérek a u dalších čtyřech byly použity plechové pásky v kombinaci s tenkými obroučkami. Nejvyšší zachovaný počet pásek a obrouček na jednom vědru jsou čtyři. Železné rukojeti vědérek měly obloukovitý tvar a hákovitě zahnuté konce, které jsou v jednom případě knoflíkovitě rozšířeny. Jedna rukojeť je tordovaná, jiné jsou vyrobeny z kulaté nebo hraněné tyčinky. Jediné závěsné kování z obj. 14 mělo protáhlý trojúhelníkový tvar svinutý v horní části v očko.

K větším výrazně kónickým vědrům patřil i kus z obj. 150, u něhož průměr spodní obroučky činil 28 cm a délka rukojeti s knoflíkovitým ukončením 22 cm; ataše byla z ohnuté železné tyčinky.

Z ostatních objektů jsou zachyceny jen jednotlivé zlomky obrouček převážně tenkých (do 1 cm); zlomky páskové obroučky (š. 1,1—2,3 cm) byly jen v obj. 216, 274, 282, 358, 411, 281, 282. Rukojeti měly převážně

ukončení hákovitá (obj. 231; tab. 89 : 3; 4 kusy z obj. 358 — tab. 132 : 6), ojediněle hákovité s očkem (obj. 358) a ve třech případech je doloženo ukončení knoflíkovité (obj. 150, 352, 358 — tab. 61 : 5, 6; 130 : 1). Ataše byly buď z ohnuté železné tyčinky (tab. 56 : 17; 61 : 6, 8; 70 : 4; 119 : 2; 132 : 7, 8; 153 : 4) nebo z masivního lichoběžníkovitého plechu proraženého kruhovým otvorem; ukončení se zpravidla nezachovalo (tab. 12 : 6; 61 : 10; 128 : 2; 132 : 11, 12). Jde tedy o 1. typ a variantu 5. typu ataší doložených v areálu velmožského dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, 232; obr. 29 : 5—8), které zřejmě patří do velkomoravského období. Výjimkou je trojúhelníkovitá ataše a tordovaná rukojeť věderka z obj. 14, které svým vznikem patří do starší a na počátek střední doby hradištní (KUDRNÁČ 1970b, 119—121), mohou však přežívat i hlouběji do 9. stol., jak ukazují nálezy z velmožského dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, obr. 29 : 1).

Železné misky slezského typu se vyskytovaly na jižním předhradí vzácněji, stejně jako v jiných objektech na hradisku Pohansku a na jeho severovýchodním předhradí. Mimo jižní předhradí bylo zjištěno 6 železných misek; pocházejí z hrobů, sídlištních objektů, depotu i z kulturní vrstvy (DOSTÁL 1970, 127—130, obr. 7 : 1, 137, obr. 12 : 19; 1982, 165, 187—188, obr. 14 : 5; 1983, 176, 187—188, obr. 3 : 1, 2; 4 : 1). Misky na jižním předhradí byly získány jednak z kulturní vrstvy nad obj. 35, jednak z obytného objektu 181. Zlomky misky ze zemnice 181 (tab. 70 : 10—19) není možné rekonstruovat. Miska z vrstvy nad obj. 35 byla jen mírně poškozena (p. 22,5 cm; tab. 151 : 8); lze konstatovat, že patřila k nejfrekventovanějšímu typu (BUBENÍK 1972) stejně jako ostatní misky z Pohanska. V objektech jižního předhradí nebyly misky doprovázeny výraznějšími nálezy. Jejich rámcové chronologické zařazení do 2. poloviny 8. a 1. poloviny 9. stol. není tedy možno na základě zdejších nálezů upřesnit. Zdá se však, na rozdíl od J. Bubeníka a jiných autorů, že se na Pohansku vyskytovaly tyto misky nejen v depotech, ale častěji i mimo ně.

Nožů bylo nalezeno celkem 96 v 80 objektech (přehled 14), a to zpravidla po jednom; jenom v několika objektech byly nože dva (obj. 14, 67, 115, 355, 388, 391, 429), ojediněle tři (obj. 352) a výjimečně pět (obj. 139). Z toho jen 24 nožů bylo celých (počítám mezi ně i ty, u nichž byla odlomena malá, necharakteristická část trnu nebo čepele), ze 13 se zachovaly jen čepele a ostatní byly ve zlomcích, ze kterých nešly vyčíst typické znaky.

Délka nožů kolísala mezi 7,7—17,5 cm, šířka mezi 1—2,4 cm. Pouze u šesti nožů — z obj. 67 (tab. 28 : 1), 139 (tab. 56 : 12), 177 (tab. 69 : 7), 289 (tab. 110 : 1), 349 (tab. 128 : 3) a z kulturní vrstvy (tab. 162 : 8) — kolísala délka kolem 15 a více cm, takže je lze označit za bojové (DOSTÁL 1966, 74).

Po tvarové stránce byly nože z pojednávaného souboru značně jednotné. Většina měla rovný hřbet k hrotu mírně zkosený a rovné ostří k hrotu obloukovitě zvednuté (např. tab. 38 : 3). Vícekrát broušené — opotřebovanější — nože měly ostří esovitě prohnuté (např. tab. 81 : 3) někdy až v celé délce obloukovitě vykrojené (tab. 65 : 2). Vzácněji byl hřbet

čepel po celé délce rovný (např. tab. 101 : 6), ojediněle obloukovitě vyklenutý (tab. 71 : 4; 83 : 4). Jen v pěti případech bylo možné pozorovat po jedné straně čepel více či méně výraznou krevní rýhu (obj. 47, 67, 91, 177, 391 — tab. 144 : 4). Přechod mezi čepelí a trnem (odsazení nebo zkosení od hřbetu nebo od ostří), jemuž svého času věnoval velkou pozornost V. HRUBÝ (1955, 110), patrně nemá zásadní typologický význam, neboť tvar byl vytvořen náhodným úderem kladiva. Pro funkci nože mělo však význam, byl-li trn u kořene široký nebo výrazně zúžený, případně byla-li na přechodu čepel a trnu vykovaná příčná obvodová lišta (tab. 65 : 2); taková úprava musela být provedena záměrně. Nápadně masivní řap vykazuje např. nůž z kulturní vrstvy (tab. 162 : 9), stejně jako nůž z obj. 196 (tab. 75 : 2), které mohly sloužit ke krájení kůží (KOLČIN 1953, 128—129, obr. 101). Naopak výrazně ztenčený a dlouhý řap měl nůž z obj. 210 (tab. 81 : 3). Nože s nápadně tenkými čepelími (např. tab. 24 : 1) sloužily snad jako stolové (KOLČIN 1959, obr. 43 : D). Podle sklonu čepel k ose řapu lze všechny úplně zachované nože ze studovaného souboru označit za univerzální (KOLČIN 1959, 54—56, obr. 42).

Břítvy neboli zavírací nože byly nalezeny ve třech objektech. Nejlépe zachovaný exemplář byl v obj. 232 (tab. 90 : 13); železná čepel s rovným k hrotu skoseným hřbetem a s rovným ostřím k hrotu obloukovitě zvednutým měla v zaseknuté týlní části otvor, kterým procházel šarnýr spojující lichoběžníkovité plechové bočnice (d. 10,7 cm, max. š. 2,7 cm). Z obj. 177 pocházel zlomek čepel s rovným hřbetem a s obloukovitým ostřím (d. 7,6 cm, max. š. 1,8 cm); s ním souvisely zlomky plechových bočnic (tab. 69 : 8—11). Nejméně výrazné byly dva zlomky z obj. 239, na jejichž lomu bylo patrné, že jde o čepel mezi plechovými bočnicemi (tab. 92 : 2, 3). Popsané zbytky odpovídající tvarově břitvám známým z velkomoravských kostrových hrobů (DOSTÁL 1966, 87). Zpravidla jsou označovány jako toaletní potřeba, mohly však sloužit i k jiným pracovním úkonům.

Ocílka se našla pouze v jediném objektu (č. 77). Je prostého lyrovitého tvaru s rovnou základnou (d. 7,4 cm) a s trojúhelníkovitě složenými rameny, z nichž jedno je odlomeno (tab. 35 : 7). Jde o tvar běžně se vyskytující na velkomoravských pohřebištích (DOSTÁL 1966, 88).

Železný dvojháček s uchem z obj. 57 (tab. 24 : 2) byl vyroben z hráněné tyčinky ve středu naplocho roztepané a svinuté v ucho (p. 2 cm), které přechází v tordovaný krček, z něhož vybíhají dvě zakřivená ramena, jejichž zahnutý a zahrocený konec byl odlomen (d. 6,5 cm). Podobné dvojité háčky jsou zachovány z několika slovanských lokalit. Nejlépe zachovaný exemplář pochází z vrstev 8.—12. stol. na slovanském hradisku v Oldenburgu, kde je interpretován jako hák na vařené maso (STRUWE 1985, 195, Abb. 70). Za hák na maso se označuje tento nástroj nalezený v alamanském prostředí 9.—10. stol. v Urachu (KOCH 1984, T. 1, 117, T. 2, Taf. 21 : 14). Stejný předmět objevený na sídlišti s keramikou teterowského typu (10.—12. stol.) v Kützerhofu je popisován jako hák s uchem (SCHOKNECHT 1982, 362, Abb. 23 : c). Též na slovanském hradisku 11.—12. stol. v Behren-Lübchin byl tento nástroj objeven; autor ho vyobrazuje, ale k jeho funkci se nevyjadřuje (SCHULD T 1965, Taf.

18 : XV, 76). Obdobný nález pochází ze slovanského sídliště u Bogojavlen-
ského potoka (Ugličský okres, Jaroslavská oblast) a je interpretován jako
háček sloužící k uvolňování rybářských sítí zapletených do kořenů u břeh-
u vod; autorka se zmiňuje o obdobných nálezech na východoslovanském
hradišti Knjaží hora (MALM 1956, 125, obr. 4 : 9). Obojí interpretace je
i u nálezu z Pohanska možná; zejména použití v rybářské praxi bylo
v tomto prostředí pravděpodobné. V zájmu registrace všech názorů na
interpretaci těchto předmětů je třeba podotknout, že obdobné nálezy
z Mikulčic jsou řazeny mezi stavební kování, k tzv. očkám (KLÍMA
1973, I, 137; III, tab. 111 : 2, 5—7). Stav zachovalosti nedovoluje vždy
bezpečně rozhodnout, jakým účelům mohly předměty tohoto typu sloužit.
Časové zařazení nástroje odpovídá keramickému inventáři z obj. 57,
který se nevymyká 9. století.

KERAMIKA

Keramika patří k nejpočetnějším nálezům ze sídlištních objektů na
jižním předhradí Pohanska. Celkem tam bylo nalezeno 26.000 střepů,
z toho bylo rekonstruováno 60 celých nádob a 115 horních částí nádob,
s kterými budu v této práci operovat za účelem rámcového časového
zařazení sídliště (případně jeho částí), neboť jen v několika objektech je
jiný, lépe datovatelný kovový inventář. Keramika z jižního předhradí
bude přirozeně vyžadovat samostatnou studii, v níž bude nutné zpracovat
početný střepový materiál, zejména okrajové a zdobené střepy, s při-
hlédnutím k jejich profilaci, rozměrům a míšení hliněného těsta. V této
práci jde jen o rámcovou charakteristiku keramického zboží, zejména
o jeho srovnání s keramikou z areálu velmožského dvorce na Pohansku
(DOSTÁL 1975, 140—171), jejíž nálezové celky byly ve stratigrafických
vztazích k chrámové stavbě, k ohrazení dvorce a k hrobům, a tudíž
i k šperkům, zbraním a výstroji z inventáře hrobů kostelního hřbitova,
a jsou tedy rámcově datovány.

Z morfologického hlediska jsou i na jižním předhradí zastoupeny tři
základní tvary: lahve, misky a hrnce.

Lahve se vyskytly ve třech exemplářích. První pocházela z kul-
turní vrstvy čtverce L 11—77, byla dvoukónická s výrazně zúženým
hrdlem a s odlámaným okrajem, zdobená čtyřmi řadami záseků a pěti
vícenásobnými vlnicemi; hliněné těsto obsahovalo větší množství slídy
(v. 36 cm, obsah 12 litrů, tab. 162 : 7). Patří ke skupině Id (VÁŇA 1956,
112) a připomíná tvarem, velikostí i záseky lahev z Libice ze sklonku
10. století (TUREK 1968, 90—91, 94, tab. 23). Naše láhev se však s ohle-
dem též na vlnkovou výzdobu, na výskyt obdobného tvaru v zemnici
10 pod valem hradiska s typickým velkomoravským inventářem (DOSTÁL
1977/78, 107—113, obr. 4—6) a s ohledem na celkový charakter obsahu
objektů jižního předhradí zřejmě nevymyká z rámce 9. století. Druhý
fragment láhve pochází z obj. 258; jde o hrdlo s dvěma obvodovými
plastickými lištami a s krátce vyhnutým kuželovitě seříznutým okrajem

(po 9 cm; tab. 98 : 1); tělo láhve bylo zřejmě vejčité. Mezi českými láhvemi by se našla řada analogií s plastickými vývalky na hrdle (VÁŇA 1956, obr. 9), nicméně ani v tomto případě nemáme důvodu hledat původ láhve mimo rámec 9. století. Třetí zlomek je ze žluté hlíny.

Misky se vyskytly ve více exemplářích. Zlomky nezdobené kónické misky pocházejí z obj. 6 (tab. 162 : 11). Větší mísa s kónickými stěnami zdobenými hřebenovou vlnovkou a s krátce vyhnutým a válcovitě seříznutým okrajem (v. 7,2 cm, po. 26,8 cm, tab. 85 : 7) pocházející z obj. 219 patří k typu IIa (VÁŇA 1958, 202—204, obr. 7—8) stejně jako mísa předešlá. Unikátní je drobná téměř válcovitá míska z obj. 22 se slabě vypouklými stěnami, s vodorovně seříznutým okrajem a s klenutým dnem opatřeným třemi otvory rozmístěnými do trojúhelníku (v. 3,5 cm; po. 7,5 cm; tab. 12 : 7); tvarově má nejbliže k typu Ib (VÁŇA 1958, 193 až 195, obr. 1 : 3), funkčně však jde o cedník. Ojedinelá je i oválná míska se slabě kónickými hladkými stěnami a s dnem opatřeným na vnitřní straně rýhami (v. 4,3 cm; po. 9,5 × 12,6 cm; tab. 162 : 12). Četnější jsou drobné hrncovitě misky (v. 8,5—10,5 cm; po. 11—16 cm), které se vyskytly v obj. 49 (zdobená vodorovnými rýhami — tab. 22 : 4), v obj. 115 (s výrazně rytou trojnásobnou vlnicí mezi dvěma pásy rýh — tab. 46 : 7), v obj. 274 (hrubě modelovaná s pohárovitě rozevřeným okrajem a s nejasnou výzdobou mnohonásobné vlnice — tab. 103 : 1), v obj. 431 (s prožlabeným a kalichovitě prohnutým okrajem, zdobená dvěma trojnásobnými vlnicemi oddělenými dvojicí vodorovných rýh — tab. 158 : 1) a ve čtverci L 16—73 (nezdobený dvokónický tvar s široce rozevřeným a zaobleným okrajem). Všechny tyto misky patří k typu III/1 (VÁŇA 1958, 208—214).

Hrnce tvoří převážnou většinu keramického inventáře. Zastoupeny jsou všechny velikosti od drobných přes střední až k velkým zásobnicovým kusům (srov. např. DOSTÁL 1975, 142—143). Výška nejmenších hrnků ze sídlištního materiálu činila kolem 12 cm, největší dosahovaly 37 cm. Z rekonstruovaných celých hrnců a jejich horních částí bylo asi 18 malých a 25 velkých; středních bylo asi 44 kusů. Pořadí zastoupení podle velikosti bylo takové: hrnce střední 51 %, velké 27 %, malé 22 %.

Tvarová variabilita hrnců z jižního předhradí je stejná jako v areálu velmožského dvorce (DOSTÁL 1975, 142, tab. na str. 143). Po tvarové stránce lze mezi nimi odpozorovat několik skupin.

1. Drobné vejčité hrnky zastoupené exemplářem z obj. 316 s krátkým zaobleným okrajem, s výzdobou dvou jednoduchých vlnic a s důlkem ve dně (tab. 118 : 5), neúplným hrnkem z obj. 360 zdobeným třemi obloukovitými vlnovkami mezi dvojicemi rýh (tab. 133 : 4), drsným kusem z obj. 378 s masivním zaobleným okrajem a zdobeným řídkou spirálou vodorovných rýh (tab. 139 : 17) a hrnkem blučinského typu z obj. 334 (tab. 124 : 2).

2. Širší dvokónické hrnky s vyšším spodkem — z obj. 49 se zaobleným okrajem, zdobený dvojicí vícenásobných vlnic a pásem rýh (tab. 22 : 7), z obj. 118 s kuželovitě seříznutým okrajem, zdobený hřebenovou a jednoduchou vlnicí a širokým pásem rýh (tab. 47 : 1) a z obj. 183 se složitě profilovaným okrajem, zdobený dvěma řadami vpichů (tab. 71 : 1).

3. Blízko jim stojí široké mísovité hrnce se zaobleným lomem v polovině výšky — terinovité tvary — jako kus z obj. 328, nápadně těžký, se značnou příměsí slídy, s výzdobou tří pásů rýh a hřebenové vlnice (tab. 122 : 4), masivní hrnec se slídou v těstě z obj. 128 se zúženým hrdlem, zdobený třemi hřebenovými vlnicemi a dvěma pásy rýh (inv. č. 158.987), hrnec bez dna z obj. 5 s válcovitě seříznutým okrajem a s výzdobou, v níž se střídají tři hřebenové vlnice s pásy rýh (tab. 3 : 9) a velká nádoba z obj. 333 s válcovitě seříznutým okrajem a s hřebenovou vlnovou mezi dvěma pásy rýh (tab. 123 : 3); všechny tyto hrnce jsou dokonale obtáčené.

4. Výrazné jsou lahvovité hrnce se soudkovitým tělem a s nápadně zúženým hrdlem. Z větší části jsou provedeny poměrně hrubě a nedokonale: nápadně těžký drobný hrnek z obj. 195 zdobený jednoduchou vlnicí a pásem rýh, se značnou příměsí slídy (tab. 74 : 8), masivní hrnec s nepatrně vyhnutým zaobleným okrajem z obj. 252, zdobený třemi jednoduchými vlnicemi (tab. 96 : 1), neuměle modelovaný hrnec z obj. 136 zdobený dvěma řadami větvičkovitě rozmístěných vpichů (tab. 54 : 1), drsný, neforemný a nezdobený hrnec z obj. 69 (tab. 30 : 7) a třemi hřebenovými vlnicemi zdobený hrnec z obj. 219 (tab. 86 : 4). Dokonaleji formován je již hrnec z obj. 59 s třemi zručně rytými hřebenovými vlnicemi, z něhož se zachovala jen horní část (tab. 25 : 1) a zcela pravidelně obtáčené, mistrně povrchově opracované a zdobené jsou hrnce z obj. 202 (zdobený třemi vysokými hřebenovými vlnicemi a pěti pásy hřebenových rýh — tab. 77 : 1) a obj. 95 s válcovitě seříznutým okrajem se spodní římsou, zdobený čtyřmi hřebenovými vlnicemi, z nichž spodní je oboustranně vymezena pásy rýh (tab. 40 : 2). Nápadně zúžená hrdla horních částí nádob z obj. 203 (tab. 78 : 1), 219 (tab. 84 : 1), 350 (tab. 129 : 1) a 183 (tab. 71 : 3) nasvědčují, že i tyto fragmenty patří patrně k popisovaným tvarům.

5. Skupinu hrnců s vývalkovitě profilovanými plecemi známou ve větším počtu z pohřebiště v Dolních Věstonicích (POULÍK 1850, 87—90, obr. 124 : b, c, 125 : a—d, 126 : a, d, 127 : a, c, d, 128 : c, 129 : a, 130 : a—b) reprezentuje na jižním předhradí Pohanska hrnec z obj. 121 zdobený dvěma nepravidelnými dvojími vlnicemi (tab. 48 : 5). Předlohy těchto hrnců spatřuje J. Poulík na hornoslezských hradištích, odkud je vyvozován i tornowský typ keramiky nesený novou vlnou slovanských osídlenců Lužice (HERRMANN 1984, 11, Abb. 3; 1986, 23, 39).

Při komplexním hodnocení keramiky na základě kombinace hliněného těsta, rázu výzdoby, úpravy povrchu a dokonalosti opracování můžeme v keramice jižního předhradí Pohanska najít zástupce stejných keramických skupin a typů, jaké byly rozlišeny v areálu velmožského dvorce tamtéž.

K typu Ia s širokými válcovitě seříznutými a často římsovitě upravenými okraji, s výzdobou hustě rytých vodorovných rýh rozmístěných po celém povrchu patří nádoba bez dna z obj. 203 (tab. 79 : 1), která má i co do světlehnědého zbarvení povrchu několik analogií v zemnici 55 z lesní školky (DOSTÁL 1987, 72—74, obr. 6 : 1, 3, 4; 7 : 1, 2); všechny tyto nádoby zřejmě vyšly z rukou jednoho mistra snad v jediné výrobní

dávce. Dále sem patří horní část šedého hrnce z obj. 127 (tab. 50 : 6) se stejnou okrajovou profilací jako u předešlého kusu, a úplný hrnec z obj. 380 (tab. 138 : 1) s plastickou značkou labris a křížků na dně. Další hrnce tohoto typu se vyznačují prostším válcovitým seříznutím okraje; patří k nim horní část hrnce z obj. 147 (tab. 58 : 1) a 219 (tab. 84 : 2). Není vyloučeno, že k tomuto typu náleží i velký rýhovaný hrnec z obj. 14, který je bez okraje (tab. 9 : 1).

Typ Ib s dvěma vlevo skloněnými vlnicemi a pásem vodorovných rýh byl v obj. 195 (tab. 74 : 7) a ve fragmentech je v četných dalších objektech.

Nechybí ani typ Ic s třemi jednoduchými povlnovnými vlnicemi pod hrdlem a s jednou vodorovnou rýhou z obj. 276 s šedohnědým pórovitým povrchem (tab. 104 : 2).

Početně je zastoupen blučinský typ (Id), a to jak ve velkých zásobnicovitých exemplářích z obj. 165 (v. 37,5 cm; tab. 65 : 1), 95 (v. 27,6 cm; tab. 40 : 1) a 407 (v. 25,4 cm; tab. 150 : 2), tak v kusech drobných z obj. 334 s nízkými vlnicemi (tab. 124 : 2) a ve středních velikostech v obj. 8 (tab. 5 : 2), 110 (tab. 44 : 5), 119 (tab. 47 : 2), 142 (tab. 57 : 8) a 202 (tab. 77 : 2); na některých z nich nemají vlnice klasické proporce. K blučinskému typu lze s jistou rezervou přiřadit i horní část hrnce z obj. 219 s třemi jednoduchými vlnovkami oddělenými vodorovnými rýhami (tab. 86 : 2).

K pomoravskému typu by podle rázu výzdoby (méně podle tvaru) bylo možné přiřadit nádobu z obj. 407 zdobenou čtyřmi jednoduchými rýhami (tab. 149 : 1).

Slabě engobované hrnce 2. skupiny jsou zastoupeny poškozeným kusem typu 2a v obj. 93 s nízkou vlnicí na hrdle a s řídkými vodorovnými rýhami na výdutí (tab. 39 : 1) a typem 2b v obj. 17 s hustými rýhami po celém povrchu, mezi nimiž je úzký pás hřebenových vlnic (tab. 11 : 4).

Snad nejpočetněji je zastoupena 4. skupina hrnců (22 kusů) z těsta silně ostřeného drsným pískem, s krupičkovitým povrchem, s okraji buď vodorovně seříznutými, prožlabenými nebo kuželovitě seříznutými. Zdobí je výrazně ryté hřebenové vlnice kombinované s pásy vodorovných rýh. Vodorovně seříznutý okraj mají celé nádoby z obj. 154 (tab. 62 : 2), 164 (inv. č. 165.032) a 278 (tab. 106 : 5), horní části středně velkých nádob z obj. 10 (tab. 6 : 3), 219 (tab. 86 : 5), 121 (s vyšším výrazně odděleným hrdlem — tab. 48 : 4) a fragmenty velkých nádob z obj. 136 (tab. 54 : 2) a 219 (tab. 86 : 1). Prožlabené okraje měly celé nádoby z obj. 1 (tab. 1 : 3), 273 (tab. 102 : 3), 274 (v. 27,5 cm, s širším nálevkovitě rozevřeným okrajem — tab. 103 : 3), 374 (v. 26,5 cm; tab. 137 : 4) a horní části velkých hrnců z obj. 8 (tab. 6 : 4), 93 (po. 23,5 cm; tab. 39 : 4), 127 (po. 26,4 cm; tab. 50 : 5) a čtyřech menších hrnců z obj. 8 (tab. 5 : 1), 10 (tab. 6 : 1), 148 (po. 14,5 cm — tab. 59 : 1; po. 16 cm — tab. 60 : 2). Kuželovitě seříznuté (ev. složitěji profilované) okraje měly hrnce z kulturní vrstvy (inv. č. 144.505; v. 28 cm), z obj. 47 (v. 26 cm; tab. 21 : 4), 352 (v. 26 cm; tab. 130 : 2), dále hrnec střední velikosti z obj. 63 (v. 17 cm; tab. 26 : 3) a menší miskovitě hrnce z obj. 165 (v. 11 cm; tab. 64 : 3) a 373 (v. 11,5 cm; inv. č. 168.416).

Hojně zastoupená je i 5. skupina hrnců z jemně plavené hlíny, načervenalých, nažloutlých i šedých odstínů. Celkem bylo registrováno 13 kusů (5 celých, 5 horních částí a 3 spodky nádob). Klasický tvar s nízkou jednoduchou vlnicí a pásem rýh pochází z obj. 1 (tab. 1 : 4), 34 (v. 27 cm; tab. 17 : 1) a z obj. 183 (v. 15 cm; tab. 71 : 2); v obj. 273 byla jen horní část hrnce střední velikosti (po. 17 cm; tab. 102 : 2). Na fragmentu horní části hrnce z obj. 110 jsou jen vodorovné rýhy (po. 20 cm; tab. 44 : 1). Hřebenovými vlnovkami a pásy rýh je zdoben drobný hrnek z obj. 243 (v. 12,8 cm; tab. 93 : 3) a velké hrnce z obj. 292 (v. 28 cm; tab. 111 : 3) a 359 s nápadnou nálevkovitou úpravou hrdla (v. 20,5 cm; tab. 133 : 2), dále horní části hrnců z obj. 107 (po. 22 cm; tab. 42 : 1) a 115 (po. 15,5 cm; tab. 46 : 15). Na horní části velkého hrnce z obj. 67 je vedle hřebenových vlnic a vodorovných rýh též jednoduchá vlnovka (tab. 28 : 11) a celý hrnek z obj. 139 je zdoben dvěma hřebenovými vlnovkami a jednou jednoduchou vlnovkou (tab. 56 : 15). Pouze drobný hrnek z obj. 373 je zdoben větvičkovitě uspořádanými vpichy (tab. 136 : 2). K 5. skupině patří i výduf s pásy rýh a hřebenovými vpichy z obj. 2 (tab. 2 : 6). Spodky nádob z obj. 73 (pd. 11,5 cm; inv. č. 173.719), 203 (pd. 14 cm; inv. č. 159.213) a 164 (pd. 10 cm; inv. č. 152.876) jsou jednoznačně z jemně plaveného materiálu; první dva patří k velkým nádobám, poslední nádobě střední velikosti.

Keramika antických tvarů (6. skupina) je zastoupena hrdlem z lahvovité nádoby, patrně jednoduchého džbánku v obj. 314 (tab. 118 : 4).

Tuhová keramika velkomoravského období (8. skupina) se vyskytla ve čtyřech exemplářích. Je to pohárovitě rozevřený hrnek z obj. 407 zdobený téměř v celé výši rýhami a opatřený dvěma reparačními otvory (tab. 150 : 1) dále širší vejčitý hrnek z obj. 272 zdobený po celém povrchu jemnými rýhami (tab. 101 : 3), spodek velké rýhované nádoby z obj. 49 (tab. 22 : 1) a horní část velké nádoby z obj. 183 (tab. 71 : 4) zdobená větvičkovitě uspořádanými vpichy. Jemně rýhované tuhové nádoby se vyskytly v prostoru tzv. lesního hrúdu na hradisku Pohansku (DOSTÁL — VIGNATIOVÁ 1987, obr. 20 : 5).

Nový keramický typ rozlišený na jižním předhradí Pohanska, přiřaditelný k 1. skupině keramiky z velmožského dvorce, který bychom mohli označit jako typ 1e, se vyznačuje silnou písčitou příměsí v hlinitém těstě, jemně drsným až krupičkovitým povrchem, válcovitým seříznutím okraje a výrazně naznačeným hrdlem. Zdobí ho hustě ryté hřebenové vlnovky místy zadržávané (polovina hřebenové vlnice přechází v jednu rýhu) a vodorovné rýhy. Jsou dokonale obtáčené. Vyskytují se ve velkých i malých tvarech. Celý velký hrnek byl v obj. 33 (v. 24 cm; tab. 15 : 1), horní části pocházejí z obj. 68 (po. 26,5 cm; tab. 29 : 2), 219 (po. 28 cm; tab. 86 : 3) a z obj. 322 (po. 29 cm; tab. 120 : 1). Celý malý hrnek byl v obj. 95 (v. 12,5 cm; tab. 40 : 2) a v obj. 429 (v. 13 cm; tab. 157 : 12); horní část střední velikosti byla v obj. 110 (po. 15,3 cm; tab. 44 : 4). Patrně sem patří i horní část lahvovitého hrnku z obj. 352 (po. 13 cm; tab. 130 : 2).

Zvláštní typ budou patrně tvořit velké, široké vejčité hrnce s kuželovitě až válcovitě seříznutými okraji, zdobené řadami vpichů. Vyskytly

se v obj. 276 (po. 25 cm; tab. 104 : 2) a v obj. 142 (po. 26 cm; tab. 57 : 10). Je jich však příliš málo na to, abychom je mohli vyčlenit do zvláštní skupiny.

Další typ patrně reprezentují masivní hrnce s jednoduše upravenými hráněnými okraji, s krupičkovitým povrchem a s výzdobou sestávající z jednoduchých rýh rozmístěných po celém povrchu, ale ve větších vzdálenostech. Horní část velkého hrnce tohoto typu se vyskytla v obj. 43 (po. 25 cm; 25 cm) a v malém provedení byl hrnek z obj. 378 (v. 13 cm; tab. 139 : 17). Analogický hrnec byl i v obj. 93 na sídlišti v severovýchodní části hradiska Pohanska (DOSTÁL 1986, 106, obr. 6 : 4). Nicméně i v tomto případě jde zatím o malý počet nálezů, takže nelze jednoznačně rozhodnout, zda jde skutečně o zvláštní typ — specifický výrobek jedné dílny nebo jednoho mistra.

Hrnce s plastickými obvodovými lištami jsou sice nepočtené, tvoří však nesporně zvláštní skupinu. Jsou zastoupeny jedním střepem z obj. 142 (tab. 57 : 3) a horní částí velké nádoby (po. 27,5 cm; pv. 33,5 cm), kterou se podařilo rekonstruovat ze střepů v obj. 6 a z kulturní vrstvy čtverců L 13—76/77; na výduti nádoby jsou dvě plastické lišty, jedna zdobená vpichy a druhá hřebenovými vlnicemi (tab. 163 : 2). Keramika s lištami se objevuje v Dolních Rakousích, např. v Gars-Thunau (FRIESINGER 1965, Abb. 11 : 2), kde je dávana do souvislosti s 10.—11. stoletím (FRIESINGER 1977, 156).

Značky na dnech byly při předběžném studiu keramického materiálu zjištěny na 56 úplných nebo fragmentárních exemplářích. V 19 případech šlo o pouhé důlky, tedy o otisky osy kruhu a nikoliv o značku v pravém smyslu slova. Z vlastních plastických značek bylo 5 nejasných, tj. zachovaly se na malém zlomku dna, takže o celkové podobě značky si nebylo možné učinit představu. Nejčastěji (6 ×) se vyskytla značka v podobě „psanička“, tj. čtverce s úhlopříčkami (obj. 35, 68, 73, 110, 203, 429 — např. tab. 44 : 9). Na druhém místě (4 ×) byl jednoduchý kříž (obj. 2, 150, 210, 374 — např. tab. 2 : 8a). Složitější křížové značky byly poměrně časté (9 ×), ale každá varianta vystupovala ponejvíce jednotlivě. Tak jen jednou se vyskytl kříž s příčkami na koncích ramen (obj. 93 — tab. 39 : 5), svastika (obj. 358 — tab. 132 : 16), kříž v kruhu (obj. 388), kříž v pětiúhelníku (obj. 295). Složitější křížové značky se objevily několikrát: v obj. 234 byly na jednom dně čtyři křížky, které vybíhaly ze středu stran centrálního čtverce; vrcholy křížů byly kuličkovitě zesíleny (tab. 91 : 1). Stejná značka (bez kuličkovitých vrcholů křížů) byla na zlomku dna v obj. 203 a patrně i v obj. 55; blízký byl motiv i na dně z obj. 115 (tab. 46 : 8). Ze základního motivu kříže s rameny spojenými osmiúhelníkem, z jehož rohů vybíhaly háčky, vycházela i značka na zlomku dna z obj. 352. Paprscitá značka složená ze tří protínajících se čar se objevila 4 × (obj. 35, 36, 231, 425), táž vepsaná v kruhu 1 × (obj. 198) a značka ze čtyřech protínajících se čar vepsaná v kruhu 1 × (obj. 423). Značka v podobě plastického kruhu se vyskytla 3 × (obj. 170, 281, 340), dva vepsané čtverce 1 × (obj. 177), plastický obdélník s profatou delší stranou 1 × (obj. 419), značka v podobě X 1 × (obj. 231) a motiv přesý-

pacích hodin prořatý vodorovnou příčkou s křížky na koncích jednou (obj. 380). Mezi prostudovanými kusy se nejevily značky totožné.

Celkově lze o značkách na jižním předhradí Pohanska říci, že kromě nízkého procentuálního zastoupení (zhruba na 2300 fragmentů den připadá 56 značek) jsou relativně jednoduché na rozdíl od části značek v areálu velmožského dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, 157—158). Srovnání souborů značek získaných z jednotlivých prozkoumaných úseků na Pohansku by mohlo přispět k objasnění významu značek, výsledky jejichž studia shrnul Z. VÁŇA (1968, 145—146), M. RICHTER (1967, 506—509) V. NEKUDA—K. REICHERTOVÁ (1968, 82—98) aj.

OSTATNÍ KERAMICKÉ VÝROBKY

Mezi ostatní keramické výrobky lze zařadit pomůcky, které bychom mohli označit jako keramika technická, tj. přesleny, závaží a tyglíky používané při výrobních procesech, a pak drobné keramické výrobky, o nichž se lze domnívat, že šlo buď o dětské hračky nebo kultovní předměty.

Přeslenů bylo nalezeno celkem 35 v 27 objektech a jeden v kulturní vrstvě (přehled 15). Zpravidla bylo v objektu po jednom přeslenu, pouze v obj. 124 a 420 byly přesleny dva a v obj. 358 a 378 bylo po třech přeslenech. Z celkového počtu bylo 19 přeslenů hliněných a 16 kamenných. Vzhledem k tomu, že rozlišení suroviny je bez použití výbrusů a tudíž mechanického poškození artefaktů sporné, pojednám o hliněných a kamenných přeslenech současně. Podle tvaru bylo nejvíce přeslenů dvoukónických s lomem zhruba v polovině výšky (17) nebo blíže k základně — tedy asymetricky dvoukónických (6), další byly bochánkovité (9) a po jednom se vyskytly přesleny soudkovité a válcovité. Tvar zlomku z obj. 154 nebylo možné určit. Z celého souboru bylo pouze 5 přeslenů zdobených. Kamenný přeslen z obj. 68 byl zdoben horizontálními rýhami (tab. 29 : 5), což byla výzdoba typická pro kamenné přesleny z areálu velmožského dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, 221—222, obr. 27 : 17—18). Na jedné straně plochého dvoukónického přeslenu z obj. 294 jsou slabě znatelné hřebenové vlnice (tab. 113 : 2). Bochánkovitý přeslen z obj. 385 je zdoben na základně vpichy (tab. 141 : 2). Na lomu dvoukónického přeslenu z obj. 371 jsou slabě znatelné šikmé rýhy (tab. 139 : 8).

Pozoruhodný je značný počet kamenných přeslenů. Soustavněji se jimi v našich hradištních nálezích zabýval J. KAVAN (1957). Jestliže tento autor datoval kamenné přesleny z našeho území na základě analogií ruských a polských a na základě tehdejšího stavu bádání u nás od konce 10. do 13. stol., je dnes zřejmé, že kamenné přesleny se u nás vyskytovaly již v období velkomoravském, starohradištním i časně slovanském. Na místní výrobu kamenných přeslenů z lupku v Sadech snad již v druhé polovině 8. století (v obj. 44 s polotovary kamenných přeslenů byla háčkovitá ostruha a železný talíř) upozornila K. MAREŠOVÁ (1977). Kamenné přesleny byly i v časně slovanských objektech na Pohansku

(DOSTÁL 1982, 34); ve stejném časovém horizontu jsou doloženy i na Rusi (AULICH 1972, 80—82; BARAN 1972, 54—55; RAFALOVIČ 1971, 112).

Funkcí přeslenů se podrobně zabývala M. KOSTELNÍKOVÁ (1972, 85—93); poukázala na význam jejich váhy, všímala si tvaru a rozměrů jejich provrtu a dospěla k závěru, že účelně byly na vřetenu využity jen v omezeném časovém úseku než se navinula část přediiva; pak byly přesleny sundávány a mohly být snadno i ztraceny, neboť přadlena po navinutí určitého množství vláken již necítila jejich váhu.

V této souvislosti je zajímavé zjištění, že počet přeslenů získaný z více než 400 objektů jižního předhradí Pohanska je poměrně nízký, i když je nutné počítat s tím, že přesleny ztracené v kulturní vrstvě byly od-sunuty spolu se zeminou buldozerem. Nasvědčuje to faktu, že tamější ženy se nevěnovaly zpracování textilních vláken v takovém rozsahu, jak to bylo běžné ve venkovském prostředí.

Hliněná závaží (přehled 16) se vyskytla v pěti objektech (183, 187, 382, 386, 388) zpravidla po jednom, pouze v obj. 183 byly vyzved-nuty zbytky dvou závaží. Je pravděpodobné, že celkový počet závaží byl větší, poněvadž však byla značně fragmentární, nemusela být vždy roz-lišena od kusů mazanice. Počet závaží bude též zkreslen tím, že většina jich nemusela být dobře vypálena, a proto se nezachovala.

Ze zachráněných fragmentů lze vyčíst, že závaží měla převážně po-dobu rotačního elipsoidu s otvorem uprostřed. Pouze jedno závaží z obj. 183 mělo tvar válcovitý (p. 8,3 cm; v. 7,8 cm; tab. 71 : 6). U některých závaží bylo možné pozorovat, že otvor byl na jedné straně nápadně zúžen (tab. 141 : 6), čili jím mohl být provlečen jen poměrně tenký motouz, který mohl být v otvoru upevněn uzlem.

Z náleзовé situace se nedá rozhodnout, zda šlo o zátěže rybářských sítí nebo o zátěže osnovy na tkalcovském stavu. Bohužel se nevyskytl v jed-nom objektu větší počet závaží rozložených v řadě, který by druhý vý-klad jednoznačně prokazoval.

Hliněný tyglík z obj. 77 má válcovitý tvar (v. 3,4 cm; p. 3,2 cm), zaoblené dno a asi třetina okraje je vytažena do vodorovné lišty (tab. 35 : 1), za níž bylo možné kelímek uchopit do kleští. Vnitřní dutina je válcovitá (p. 1,3 cm) a má obsah asi 3 cm³. Je vyroben z jemně plave-né hlíny, má masivní stěny i dno. Nevykazuje však stopy použití (pro-pálení, zbytky kovu na stěnách), přesto ho však lze zařadit k tyglíkům používaným ve šperkařském a kovoliteckém řemesle. Válcovité tvary tyglíků jsou známy z východoevropské oblasti (KLANICA 1974, obr. 10 : 6).

Hliněná kulička, mírně zploštělá (p. 3,2 × 2,8 cm; tab. 132 : 1), byla nalezena ve studni. Její interpretace je problematická. Mohlo jít stejně dobře o kuličku do praku jako o dětskou hračku, případně o kul-tovní předmět, jehož význam nám uniká.

Hliněné placičky se vyskytly v obj. 127 (p. 3,7 cm; v. 0,9 cm; tab. 50 : 4) a v obj. 139 (p. 4 cm; v. 1,3 cm; tab. 56 : 3). Shodný předmět byl nalezen v areálu dvorce na Pohansku v obj. 69 (DOSTÁL 1975, 176, tab. 68 : 32). Mohlo jít opět buď o dětskou hračku nebo o kulturní před-

mět, jak byly vykládány hliněné placičky zhruba dvojnásobné velikosti nalézané v časně slovanských objektech na Rusi (RUSANOVA 1973, 17, tab. 34 : 4, 6).

Hliněná plastika čtyřnohého zvířete s pahýlovitým ohonem, s odlomenou hlavou a jednou nohou (tab. 64 : 1), dlouhá 5,4 cm a vysoká 2,8 cm, pocházející z výplně typické slovanské zemnice 164 s kamenou pecí v rohu, může být buď náhodnou intruzí ze staršího osídlení neolitického nebo eneolitického (PODBORSKÝ 1985, 123—133; tab. 124 až 133), nebo patří k okruhu nálezů zvířecích plastik zjištěných v časně slovanském horizontu 6. století v Mikulčicích (NOVOTNÝ 1966, obr. 10 : 1, 3, 4) a vyskytujících se v moldavských slovanských nálezech 6.—9. stol. (NOVOTNÝ 1970; FEDOROV 1960, tab. 71 : 15; RAFALOVIČ 1974, 106). Není tedy vyloučeno, že nález patří do období velkomoravského.

KOSTĚNÉ A PAROHOVÉ PŘEDMĚTY

Kostěné a parohové předměty patřily k běžnému inventáři sídlištních objektů. Nejhojnější byly proplétáčky a šidla, pak kostěné brusle a vzácnější již byly roubíky, pišťalky, parohové schránky a pouze v jednom objektu byly nalezeny ořezané parohy svědčící o místní výrobě kostěných předmětů.

Proplétáčky a šidla byly nalezeny celkem v 65 objektech po jednom až pěti kusech. Jejich celkový počet obnášel 96 kusů (přehled 17). Byly vyrobeny převážně z dutých kostí (tibií) ovce nebo kozy, prasete a psa, výjimečně z žeber (tab. 70 : 8; 141 : 1) nebo z plných hrotitých kostí (7 kusů).

Značná část proplétáček byla poškozená: 26 mělo odlomenou kloubní hlavici, z 5 se zachovaly jen odlomené hroty, u dvou byl odlomen hrot, ale na protilehlé straně bylo klešťkovité ukončení (tab. 31 : 3; 13 : 4), které mohlo být funkční, pokud nešlo o náhodné vytvoření tohoto tvaru pozdějším lomem. Většina proplétáček měla proti hrotu neupravenou kloubní hlavici ponejvíce s kloubní jamkou (28 kusů — např. tab. 4 : 1) nebo s vřetenovitou kloubní hlavici (3 kusy — např. tab. 80 : 1). Devět kusů mělo odpadlé kloubní epifyzy, takže konce působily dojmem vrubového vykrajování (např. tab. 51 : 5). Jen u 8 kusů byly kloubní hlavice více či méně upraveny ve vodorovnou plochu, dovolující tlak dlaní na hrot (např. tab. 7 : 3). U pěti kusů byl zaregistrován v kloubní hlavici otvor: pouze v jednom případě šlo o otvor boční (tab. 127 : 1), který mohl sloužit k provlečení řemínku nebo provázku sloužícího k zavěšení nástroje; ve 4 případech šlo o kolmý provrt, který by aspoň ve dvou případech (tab. 83 : 2; 106 : 3) šel vzhledem k pravidelnosti otvoru vysvětlit tak, že do něho byla zapuštěna dřevěná rukojeť, která nástroj prodlužovala, případně umožňovala vyvinout zvýšený tlak.

Hroty proplétáček byly kratší nebo delší, většinou z hrubě rozštípnuté kosti, jen výjimečně ohlazené v celé délce odštípnutí. Jejich použití při pletení lýkové obuvi — laptí se jeví jako prokázané podle etnografic-

kých analogií (MOSZYŃSKI 1929—1939, I, 337; HRUBÝ 1957, 146). Výjimečné jsou zvláště krátké proplétáčky s širokou zarovnanou hlavicí (tab. 122 : 9) a drobný, tenký, ostře zahrocený exemplář (tab. 129 : 8), které zřejmě musely sloužit k speciálním účelům.

Šídla. Dva kusy z podélně rozštípené duté kosti (tab. 53 : 1; 81 : 5) lze označit za plochá šídla (HRUBÝ 1957, 142, obr. 5 : 7, 8); z nich zejména první kus měl hrany ohlazené v celé délce v důsledku dlouhodobějšího používání. Jako masivní šídla lze označit hroty zhotovené z plných kostí nebo z ústěpů větších kostí (7 kusů; tab. 50 : 3; 126 : 3; 143 : 18 aj.); byly většinou ohlazeny ve větší délce než proplétáčky (HRUBÝ 1957, 142, obr. 4 : 18—22).

Brusle byly na jižním předhradí Pohanska zastoupeny 13 kusy (přehled 18). Byly zhotoveny z kravských, ojedinele z koňských metatarsů nebo metakarpů. Sedm kusů mělo zahrocený a mírně zvednutý noseček (tab. 4 : 9; 5 : 5; 28 : 8; 32 : 2; 143 : 17; 152 : 8) a na polotovaru z obj. 334 začal být noseček upravován (tab. 124 : 1), zatímco spodní plocha není ještě zbrošena. Tyto brusle jsou označovány jako I. skupina (HRUBÝ 1957, 174). Dalšíh pět exemplářů je fragmentárních, takže není jasné, zda byly konce nějak upravovány. Na většině je patrné silné zbrošení spodní strany, takže místy se otevřela vnitřní dutina kosti. Na exempláři z obj. 278 je zčásti ohlazená i druhá strana. Na žádné brusli nebyly boční otvory, které by umožňovaly uvázání k obuvi nebo k sanicím. Silné zbrošení některých kusů nevylučuje, že šlo o nástroje jirchářské sloužící k hlazení vydělávaných kůží (HENSEL 1939, 292; BARTHEL 1969). Datovací možnosti brusle neskýtají.

Roubíky byly nalezeny jen tři. Kus z obj. 176 (d. 13 cm) je esovitě prohnutý, z hladce uřezaného srnčího parohu jen u hrotu lépe ohlazeného (tab. 69 : 5). Nápadná analogie daná ovšem přírodním tvarem, pochází ze Starého Města (HRUBÝ 1957, obr. 24 : 3). V obj. 308 se našel zlomek parohové výsady (d. 6,4 cm) hladce ohlazené (tab. 117 : 4). Zvláště pozoruhodný exemplář (d. 24 cm) pochází z kulturní vrstvy: po celém povrchu je ještě zachováno přirozené zdrsnění, hrot je odlomen a týlní část je z jedné strany seříznuta na plocho a z protilehlé strany je jazýčkovitý výřez, jehož otvor prochází napříč parohem (tab. 161 : 10). Otvor umožňoval provlečení řemínku k zavěšení roubíku. Interpretace těchto nástrojů je různá; používání malých kusů při košíkářských pracích a velkých při vázání snopů do povřísel není vyloučena (HRUBÝ 1957, 128, 130). Podobné tvary byly také využívány jako postranice udidel, což vedlo k vydření jejich středních částí (tab. 122 : 3).

Kostěný astragal s provrtaným otvorem lze spatřovat v oblé kůstce z obj. 231 (tab. 89 : 6). Četné nálezy tohoto druhu zhotovené z tarzálních kůstek krávy, kozy nebo ovce pocházejí např. ze Starého Města i z jiných slovanských i neslovanských lokalit (HRUBÝ 1957, 170). Astragaly byly používány při různých hrách.

Kostěné polotovary pocházely z obj. 60 a 232. V obj. 60 šlo o poměrně masivní dutou kost (d. 11 cm), na jejímž jednom konci pod olámanou kloubní hlavicí byl vyvrtán otvor, který pronikal do kostní dutiny (tab. 52 : 2), nikoliv však napříč celou kostí. Snad šlo o polotovar

proplétáčku. Z obj. 232 pocházejí čtyři úlomky kravských rohových výběžků, na nichž je patrné, že byly odřezávány pilkou (tab. 90 : 6, 7, 9). V objektu mohly být vyráběny duté parohové schránky.

Duté válcovité parohové předměty jsou zastoupeny třemi exempláři. Prvý kus se našel v obj. 1; je válcovitý (d. 13 cm, p. 4 cm), v průřezu mírně deformovaný do oválu, podélně rozštípnutý na čtyři zlomky, z nichž jeden chybí. Povrch je hladký, při koncích je po dvou protilehlých otvorech, jejichž spojnice jsou rovnoběžné (tab. 1 : 6).

Druhý kus pochází z obj. 176 (VIGNATIOVÁ 1979, obr. 3 : 5); je 10 cm dlouhý, hladký, kónický a má oválný průřez (jeden konec měří $4,2 \times 3$ cm, druhý $3,2 \times 2,3$ cm). Na obou koncích je po dvou otvorech pro provlečení šňůrky nebo závlačky (tab. 69 : 6); jejich osy jsou na sebe kolmé. Podobný předmět se stejným rozmístěním otvorů, avšak se zdobeným povrchem, je uváděn z líšeňského hradiska (HRUBÝ 1957, 160, obr. 1 : 5; STAŇA 1960, 244, 276, obr. 7 : 15).

Třetí rourkovitý předmět byl v obj. 210 (VIGNATIOVÁ 1979, obr. 3 : 3); je 9,5 cm dlouhý, jeden konec je téměř kruhový (p. 3 cm), druhý oválný ($3,8 \times 2,9$ cm). Při kruhovém ukončení jsou dva protilehlé otvory, druhý konec je sice poškozen, ale otvory při něm patrně nebyly. Celý povrch je hustě zdoben v podélných rovnoběžných pásích: je tu dvojitý pás kroužků s bodem ve středu, dvojitá rýha, na niž nasedají protilehle umístěné obloučky, dále dvojitá páska vyplněná kolmými rýžkami, potom dvě rýhy, mezi nimiž je řada teček, s nimiž souvisejí slabě znatelné obrysy kroužků; podélně jsou jednotlivé druhy výzdoby odděleny ornamentem typu rybí páteře, tj. podélnou rýhou, na niž se stýkají vstřícně vedené krátké šikmé rýžky. Při kruhovém ústí všechny motivy přecházejí v délce asi 2 cm v krátké příčné rýžky a na třech místech v očka s bodem ve středu (tab. 81 : 4).

Nezdobené parohové rourky s otvory na obou protilehlých koncích byly zřejmě schránkami na sypký a vzácný materiál (např. sůl) nebo na drobné užitkové předměty a plnily zřejmě tutéž funkci jako trojcípé parohové schránky (DOSTÁL 1981); přechodný tvar s náběhem k rozdvojení jednoho konce pochází z obj. 38/LŠ na Pohansku (DOSTÁL 1986, 127, obr. 3 : 16). Pestře zdobená trubička z obj. 210 mohla mít buď stejnou funkci nebo mohlo jít o náustek picího měchu jaké byly známy v prostředí stepních kočovníků (PLETNĚVA 1967, 154—156, ris. 42 : 11, 12). Staňova interpretace, že jde o objímky-návlečky dřevěných rukojetí nožů, je neadekvátní křehkosti předmětu (STAŇA 1960, 276).

Parohová pišťalka z obj. 49 (d. 13 cm, max. p. 1,8 cm, p. otvoru 1,1 cm — obr. 22 : 2) byla vyrobena z ořezané a ohlazené mírně zakřivené parohové výsady, z níž je na širším konci vybrána spongiosa do hloubky 1,9 cm; do této dutiny zasahuje šikmo vyřezaný trojúhelníkovitý otvor. Celý povrch pišťalky je zdoben čtyřmi řadami krátkých zářezů složených střídavě do větvičkovitého a klikatkovitého ornamentu (VIGNATIOVÁ 1977).

Popsaná pišťalka se tvarem, materiálem i způsobem výzdoby blíží podobnému nástroji ze Znojma a polotovaru z hradiska Brna-Lišně (HRUBÝ 1957, 180—182, obr. 24 : 13). Všem uvedeným nálezům chybí zátka

se šterbinou pro vzduch v dutině náustku; byla patrně vyráběna ze dřeva, a proto se nezachovala. Nástroje ze Znojma a Líšně však mají na rozdíl od píšťalky z Pohanska pod trojúhelníkovitým otvorem schůdkovité seřezání kompakty parohu; podle V. Hrubého není vyloučeno, že do této plošky byl vkládán dřevěný či rákosový plátek, připevněný na vzdálenějším konci úvazem.

Podobné kostěné píšťaly jsou známy i mimo naše území, zejména z několika lokalit v Polsku — Gniezno, Biskupin, Pieklo aj. (SLÁMA 1956, 169). Jde vůbec o starý typ nástroje, který se vyskytoval v evropském prostředí již dříve, např. na keltském oppidu u Plumlova i na lokalitách doby římské a stěhování národů (HRUBÝ 1958, 182).

I když není doposud jednoznačně přijímána interpretace těchto parohových výrobků jako hudebních nástrojů (píšťaly k dudám, náustky k troubám), je podle V. HRUBÉHO (1958, 182) a T. WIECZOROWSKÉHO (1939, 351) pravděpodobné, že šlo o píšťaly, které měly svoji funkci v loveckém prostředí. Nález z Pohanska naznačuje ještě další uplatnění těchto zvukových nástrojů: na sídlišti, z něhož byly získány početné doklady o přítomnosti jízdních bojovníků, by tento výrobek mohl reprezentovat některý z typů zvukových signálních nástrojů pro jízdní oddíly.

Píšťalkovitý předmět z obj. 328 (d. 10,5 cm; max. p. 2,1 cm; p. otvoru 0,9 cm — tab. 122 : 3) byl vyroben se zakřivené parohové výsady s hrubě podélně ořezaným povrchem. Na širším konci je spongiosa vydlabána do hloubky 3,8 cm; do této dutiny proniká z boku vedený zářez, takže předmět nabývá vzhled píšťaly a tuto funkci mohl i jistou dobu platit. Časem však došlo k poškození ústí a předmět byl použit druhotně snad jako postranice udidla, o čemž svědčí silně a jednostranně vydřená střední část. Popisovaný předmět nelze ztotožnit s píšťalou ze Znojma, která má zářez a vyhlazenou plochu přímo pod jazýčkovitým bočním otvorem v horní části nástroje, ani s roubíkem ze Starého Města-Čertova kúta, jehož střední část je vydřena po celém obvodu a v týlu má jen otvor na provlečení řemínku (HRUBÝ 1957, 128, 180—182, obr. 24 : 2, 13). Nelze ho ani srovnat s parohem se zářezem z Brna-Líšně (HRUBÝ 1957, 182; STAŇA 1960, 248, 276), který není v žádné publikaci vyobrazen. Znojemský i líšeňský předmět jsou podstatně větší (28,2 a 22,1 cm), takže nedovolují stejnou interpretaci jako u nástroje z Pohanska.

Kostěné hřebeny byly nalezeny dva. Prvý pocházel z jámy 165 sloužící zřejmě k hospodářským — skladovacím účelům; byla v ní mimo jiné velká zásobnice blučinského typu. Druhý pocházel z výrobního objektu 388 se 3—4 hliněnými pecemi, s fragmenty hliněných závaží, železných šidel, s proplétáčky, brouskem aj.

Hřeben z obj. 165 se zachoval ve třech fragmentech (d. 2,7 cm, š. 3,5 cm), z nichž lze soudit, že byl oboustranný trojdílný. Zuby na jedné straně byly hrubší, na druhé straně poněkud jemnější. Postranní plátěnka byla stříškovitě vyklenutá (d. 2,5 cm, š. 0,9 cm) a zdobily ji dvě řady dvojitých soustředných kroužků s bodem ve středu (tab. 65 : 4).

Hřeben z obj. 388 je rovněž oboustranný, trojdílný a neúplný (d. 7,5 cm, š. 5,7 cm). Zuby jsou na jedné straně řídké, masivní, výrazně troj-

úhelníkovité, na protilehlé straně jsou hustší a jemnější; boky jsou rovné, s ohledem na prořezání zubů mají trojúhelníkovitý tvar. Postranní ploténky, na nichž jsou patrné tři otvory po železných nýtech, jsou poměrně široké (1,6 cm), jednostranně vyklenuté, zdobené jemně rytým ornamentem. Jednotlivá výzdobná pole jsou omezena trojicemi příčných rýh. Na obou stranách jsou okrajová výzdobná pole (š. 1,7 cm) pokryta hustou mřížkou tvořenou šikmými rýžkami. Střední výzdobné pole (š. 2,7 cm) je na jedné straně zdobeno zdvojenými úhlopříčkami rozdělujícími ho na čtyři trojúhelníkovité plochy, z nichž horní a spodní je svisle rýhovaná, boční jsou hladké. Na druhé straně je středová plocha rozdělena zdvojenými šikmými čarami na hladká kosočtverečná políčka. Mezi okrajovými a středovými výzdobnými poli jsou prázdné plošky. Jde tedy o výzdobu značně pestrou a méně obvyklou.

Podle šířky lišt a u druhého kusu i podle boků lze soudit, že hřeben z obj. 165 patřil pravděpodobně ke 4. typu a hřeben z obj. 388 k 1. typu druhé skupiny podle třídění V. HRUBÉHO (1957, 166—168). Oba typy jsou běžné na moravských středohradištních pohřebištích (DOSTÁL 1966, 87), mohou se však podle V. Hrubého vyskytnout ve starších i mladších obdobích.

OZDOBY A SOUČÁSTI ODĚVU

Ozdoby a součásti oděvu jsou v sídlištních nálezích vzácné. Přesto se mezi nimi našlo na jižním předhradí Pohanska několik pozoruhodných exemplářů náušnic (5 kusů), zápon (1) a nákončí opasků (1), nákončí užších řemenů (4), průvleček (2) a drobných přezek (1), které poskytly oporu pro datování nálezových souborů.

Náušnice jsou zastoupeny čtyřmi kusy a jedním fragmentem bubínku. Ve třech případech šlo o bronzové oválné náušnice z kulatého drátu, se spodním obloukem odděleným hladkými uzlíčky, které byly u kusu z obj. 412 zčásti (tab. 152 : 3) a u kusu z obj. 353 zcela odlomeny (tab. 131 : 1) a jen na exempláři z obj. 2 (tab. 2 : 1) se dobře zachovaly. Náušnice z obj. 2 má uprostřed spodního oblouku upevněn pásek, na němž byla navlečena bronzová trubička s náznakem dvojího zaškrčení. Na obou výše popsaných náušnicích byly též ve středu spodního oblouku stopy po odpadlém uzlíčku nebo úchytce trubičkovitého či jiného závěsku. Není tudíž vyloučeno, že všechny tři náušnice patřily k stejnému typu podunajských náušnic s trubičkovitými závěsky ze svinutého zprohýbaného plechu, jejichž chronologie není propracována. První polovina 10. století se označuje za pravděpodobné hlavní období jejich výskytu, ale konstatuje se, že ani horní ani dolní časovou hranici jejich výroby a nošení nelze bezpečně stanovit (DOSTÁL 1966, 33, obr. 7 : 19). Na základě novějších nálezů z pohřebiště v Sadech-Horních Kotvicích byl vysloven názor o jejich výrobě a nošení po celé 9. století (MAREŠOVÁ 1983, 102).

Polovinu bronzového bubínku s otvorem ve vrcholu z obj. 8 (tab. 5 : 4) lze pokládat za zlomek podunajské náušnice s bubín-

ky, aniž můžeme rozhodnout, zda šlo o variantu s 1, 2, 3 či 4 bubínky jaké z moravských středohradištních pohřebišť známe (DOSTÁL 1966, 33, obr. 7 : 20—31). Náušnice se třemi bubínky složenými ze dvou polovin se našla v hr. 398 na pohřebišti u kostela v dvorci na Pohansku (KALOUSEK 1971, 213, obr. 398); v tomto případě šlo o hrob okrajový, nicméně situovaný ve skupině hrobů u vchodu do dvorce, tedy uložený ještě v době existence dvorce, tedy snad v poslední čtvrtině 9. století. Náušnice s hladkými dvoukónickými bubínky jsou běžné v oblasti karantánsko-köttlašské kultury (KOROŠEC 1979, II, tab. 43 : 3; 47 : 1; 117 : 2 aj.), jejíž vliv se projevil i na jižní Moravě (POULÍK 1948/1950, 79).

Lunicová náušnice s bubínkem z obj. 378 patří k nejpozoruhodnějším nálezům z jižního předhradí. Je odlita z bronzu v jednostranné formě; rub je totiž hladký a plochý, pouze v místě bubínku je prohlubenina a ve výběžku lunice je žlábek k přitavení horního oblouku náušnice. Lící strana je reliéfní: na jednom hrotu lunice je naznačen trojitý uzlíček, na lunici (š. 2,3 cm) samé je dvojitá obvodová lišta s náznaky perlení a vnitřní pole lunice je vyplněno pěti deltoidy imitujícími granulaci. Bubínek (v. 1,2 cm; š. 0,8 cm) je polovypouklý, ukončený kuličkou, ozdoben obvodovou lištou a jedním kosodélníkem s kuličkami na vrcholech. Výška zachované části náušnice je 2,8 cm (tab. 139 : 13). Při zběžném pohledu by se mohlo zdát, že jde o litou napodobeninu jenně granulovaných zlatých lunicových náušnic s bubínkem z hr. 193/51 ze Starého Města (HRUBÝ 1955, 244, tab. 84 : 5, 6), kde jsou tyto náušnice datovány k roku 900. Detaily cípů lunice a její výzdobné prvky jsou však odlišné; shodný je jen princip výzdoby závěsku. Litá lunicová náušnice s kuželovitým závěskem pochází z hr. 30 v Nitře-Lupce (CHROPOVSKÝ 1962, 183, obr. 17 : 6; tab. XI : 3), který je datován do doby kolem poloviny 9. stol. Náušnice je sice vyrobena shodnou technikou, ale tvarem závěsku i výzdobou lunice se odlišuje. Též rebešovické náušnice se liší jak tvarem lunice, její výzdobou i závěskem (POULÍK 1948, tab. 71 : 1—4). Vzhledem k výskytu plechového nákončí s příčnými žebry v témže objektu vzniká otázka, zda by nebylo správnější hledat příbuznost s litými lunicovými náušnicemi z kostrových hrobů v oblasti Karpatské kotliny, které ovšem mají hvězdčovitý přívěsek jako např. náušnice ze Štúrova (TOČÍK 1968, tab. XVII : 1, 2; DEKAN 1976, obr. 19) nebo náušnice z žárové mohyly v Královském Chlmcí (BUDINSKÝ—KRIČKA 1980, obr. 21 : 1). Z toho plynou příslušné konsekvence pro datování již do 8. století.

Železná záponka s šarnýrem ve středu pochází z obj. 374. Je obdélníkovitá (d. 7,5 cm; š. 1,8 cm), složená ze dvou polovin, z nichž každá je rozdělena dvěma příčnými žlábkami ve tři vyvýšená pole, která byla zřejmě původně zdobena plastickým kovaným ornamentem. V žlábkách u jednoho konce se jeví stopy po třech nýtech, na rubu druhého konce jsou výčnělky po dvou nýtech. Při středu se na jedné polovině jeví ohnuté proužky plechu přidržující osu šarnýru (tab. 137 : 3). Zápona si vyžádá ještě podrobnější studium na základě rentgenových snímků.

Nejbližší analogií je železná zápona z hr. 23 ze Závady (BIALEKOVÁ 1982, 134, 151—153, obr. 13 : 3; 14; 16; 1981, obr. 68—69) a obdobný železný předmět z Pobedimi zmiňovaný v literatuře jako závěs dveří (BIALEKOVÁ 1963, 360; 1982, 151). Části podobných zápon odlévaných z bronzu nebo ze stříbra pocházejí z Libice a Kanína (JUSTOVÁ 1977, 494, 496, obr. 1; 3 : 9) a železná zápona téhož principu, avšak bez šarnýru pochází ze slovanského hradiska z Hradce nad Jizerou (KAVAN 1967, 153—159, obr. 17). Tyto dvojdílné zápony byly součástí mužského opasku, případně řemene upevňujícího na opasek meč; nahrazovaly přezky a nákončí. Podle materiálu (železo) a jeho uměleckého zpracování lze záponku přiřadit k mladší fázi blatnicko-mikulčického horizontu z 2. čtvrtiny 9. století.

Dvojdílné železné nákončí nalezená v kulturní vrstvě čtverce L 8—77 bylo široké jazykovité (d. 4 cm, š. 2,5 cm) a sestávalo ze dvou dílů (horní a spodní) a z železné objímky. Obdélníkovitá týlní část obou dílů nákončí (2,3 × 1 cm) je hladká a nezřetelně se v ní jeví stopy po 3 nýtech; větší protáhle obloukovitá část nákončí má zvlněný obvod a na povrchu je plasticky vykována figura čtvernožce s krátkým zvednutým ohonem a s dlouhýma vztyčenýma ušima — nejspíše zajíc (tab. 161 : 12); spodní strana je hladká, pouze ve středu obloukovité části trčí na jedné straně nýt zapadající do otvoru na protilehlé straně. Týlní část horního dílu je překryta páskovou objímkou (š. 1,4 cm), jejíž spodní část se patrně odlomila. V týlní části spodního dílu je 5 mm široký, z větší části odlomený výběžek, kterým byly oba díly spojeny. Není vyloučeno, že jde o zbytek šarnýru, kterým byly obě jazykovité části spojeny a vytvářely dvoudílnou záponku se šarnýrem ve středu, analogickou exempláři z obj. 374. O konečné interpretaci tohoto předmětu bude moci rozhodnout vyhodnocení rentgenových snímků.

Zvlněný okraj a plastická vruborezová výzdoba prozrazující vlivy karolinského umění uplatněné při výrobě tohoto nákončí. Lze ho tedy rovněž řadit k blatnicko-mikulčickému horizontu první poloviny 9. století.

Bronzové plechové nákončí s příčnými žebry opatřené jedním nýtem pochází z obj. 378. Je široké 1,9 cm, dlouhé 0,8 cm a silné 0,6 cm (tab. 139 : 11). Stejná nákončí jsou známa ze sídlištní vrstvy v Mikulčicích i z kostrových hrobů s litými bronzovými soupravami opasků v Karpatské kotlině (Žitavská Toň, hr. 10; Nové Zámky, hr. 360; Štúrovo, hr. 183), na základě nichž jsou datovány od konce 7. stol. do 2. pol. 8. stol. (KLANICA 1986, 112—114). Stejně nákončí bylo i ve výplni příkopu k mladší hradbě na hradišti v Klučově, datované do první poloviny 9. století (KUDRNÁČ 1970, 33, 127, obr. 66). Shodné nákončí bylo i v zárovém hrobě mohyly 2 ve Skalici a jsou tam řazeny k blatnické skupině památek (BUDINSKÝ—KRIČKA 1959, 33, obr. 32 : 1, tab. IX : 3).

Svéráznou skupinu tvoří tři drobná železná nákončí. Kus z obj. 374 byl obdélníkovitý (d. 2,8 cm, š. 1,7 cm), rozdělený dvěma příčnými žlábkami ve tři zvýšená pole, která původně nesla kovanou výzdobu. V týlní části byly ve zvýšeném poli patrně 3 nýty (tab. 137 : 6). Nevelké rozměry nákončí nasvědčují, že pochází z řemínku stahujícího nohavice pod kolenem nebo z řemínku od ostruh. Další exemplář, rovněž obdélní-

níkovitý, z obj. 67 (d. 3,5 cm, š. 2 cm) je na povrchu rozdělen dvěma podélnými žlábkami ve tři vyvýšená pole. Žlábkami jsou zdobeny příčnými rýžkami (tab. 28 : 2). Na spodní straně je štěrbinová, v níž byl přichycen řemen. Třetí nákončí z obj. 429 je jazykovité (d. 3,7 cm, š. 1,7 cm, v. 0,7 cm); na podélné ose je vyklenuté a v ploché týlní části tkvěly dva nýty podložené měděnou šikmo rýhovanou ploténkou (tab. 157 : 3). Provedení a výzdoba popsaných nákončů a též skutečnost, že v obj. 374 se našlo jedno z nich se záponkou se šarnýrem ve středu, zdobenou stejným způsobem, nasvědčuje, že patří k mladší fázi blatnicko-mikulčického horizontu.

Pravděpodobně i železná průvlečka patří do tohoto časového horizontu. Průvlečka tréminkovitého tvaru z obj. 289 měla obdélníkovitou ploténku (2,5 × 1,9 cm) zdobenou vykováním rozetovým ornamentem. Zachovalo se pouze jedno rameno z hráněné tyčinky (d. 1,7 cm), které naznačuje výšku průvlečky. Náleží k typu IIB, jehož výskyt nepřekračuje příliš polovinu 9. století (BIALEKOVÁ 1977, 141). Průvlečka z obj. 310 měla oválný štítek (2 × 1,2 cm) s odlomenými rameny (tab. 117 : 5). Patří k typu IB, který je datován do první třetiny 9. století (BIALEKOVÁ 1977, 140, obr. 14)

Železná přezka, z níž se zachoval v obj. 388 drobný oválný rámeček (2 × 1,6 cm), patřila zřejmě ke kování řemíků ostruh. Nevykazuje datovací příznaky.

CHRONOLOGICKÉ POZNATKY

Z chronologického hlediska bychom mohli analyzované nálezy rozdělit do pěti skupin:

1. Nálezy chronologicky indiferentní, tj. takové, které by mohly pocházet ze starších pravěkých nebo protohistorických období latěním pochínaje. Sem patří hliněná závaží, přesleny, kostěné brusle, šídla, roubiky, kamenné úštěpy, brousky, kroužky, většina zemědělských a řemeslnických nástrojů včetně nožů, břitev, nůžek, některých zbraní (kopí) apod.

2. Nálezy, které pocházejí z raně středověkého slovanského období, není však možné blíže stanovit časovou fázi jejich výskytu. Jde o žernovy (zjištěné typy se mohly objevit už ve stěhování národů), pekáče, většina zlomků věder, hřebeny, přezky a šipky.

3. Nálezy spadající do velkomoravského období s možností přesahu do období předvelkomoravského (8. stol.) a povelkomoravského (10. stol.). Sem patří především keramika, která na jedné straně v nálezových celcích datuje nálezy předcházejících dvou skupin, na druhé straně se vyskytuje v celcích s následujícími dvěma skupinami nálezů, avšak o její hlavní masě (v objektech bez datujících předmětů) nemůžeme říct jaká část z ní patří již do 8. století a jaká mohla přežívat ještě v 10. století. V tomto směru má rozhodující význam srovnání keramiky z jižního předhradí s keramikou v hrobech a objektech velmožského dvorce na Pohansku. Dále do této skupiny nálezů patří náušnice, vesměs podu-

najského typu, z železných předmětů pak sekerovité hřivny, otáčecí klíče, sekera, třmen s prolamovanými bočnicemi, třmen s vysokým obloukem, třmeny typu Immenstedt, udidlo s postranicemi s oválným uchem uprostřed.

4. Nálezy stylově vázané k blatnicko-mikulčickému horizontu první poloviny 9. století. Je to železné dvojdílné nákončí nebo záponka se zajícem, železná dvojdílná záponka se šarnýrem ve středu, nákončí a průvlečky zpracované umělecko kovářskými technikami, ostruhy typu IV. Snad sem patří i třmen se zaškrcovanými rameny a udidla se zaškrcovanými postranicemi.

5. Ojedinele se objevily předměty, s jejichž výskytem se počítá téměř výlučně v předvelkomoravském období, nejpozději v 8. století. Jde o bronzové plechové nákončí s příčnými žebry, drobnou železnou faléru, litou náušnici, a předměty, jejichž těžiště výskytu je mezi polovinou 8. a polovinou 9. století — železné misky slezského typu, tordované rukojeti věder a trojúhelníkovité ataše věder.

Musíme přirozeně počítat s tím, že sídlištní nálezové celky nejsou bezpečně uzavřené, že se do mladších objektů mohly dostat věci starší, někdy i po jejich zániku, a konečně, že určité předměty mohly být v užívání delší dobu. Tak např. nám skýtá rozporné svědectví o časovém zařazení objektu 412 jeho inventář, v němž je třmen blatnicko-mikulčického horizontu, ale i ostruha s dlouhým šikmo postaveným bodcem, tedy předměty mezi jejichž vznikem by měla být podle dosavadního stavu badání nejméně stoletá mezera. Tím spíše je nutné připustit, že artefakty, které běžně řadíme ještě do závěrečné fáze období předvelkomoravského jako příčné žebrované bronzové nákončí a litou náušnici z obj. 378, se mohly objevit v sídlištních nálezech první poloviny 9. století. Nicméně jistým vodítkem pro přibližné časové zařazení některých objektů tyto nálezy jsou.

Nálezy 4. a 5. skupiny vyčleňují několik objektů, které s největší pravděpodobností patří již do 1. pol. 9. stol., některé snad již na jeho počátek (obj. 34, 378), jiné snad do druhé fáze blatnicko-mikulčického horizontu, tedy do druhé čtvrtiny 9. století; sem by patřilo šest objektů (obj. 67, 69, 77, 93, 310, 374). Převážně kovovými výrobky je do velkomoravského období v rozmezí celého 9. století řazeno jedenáct objektů (obj. 26, 35, 46, 181, 210, 240, 256, 314, 344, 412, 431), přičemž objekty s miskami slezského typu (35, 181) by mohly být spíše z 1. pol. 9. stol., zatímco objekty s otočnými klíči (26, 46, 431) by náležely snad až 2. pol. 9. století.

K devatenácti uvedeným objektům datovaným do 9. století kovovými věcmi bychom mohli přiřadit nejméně třicet dalších objektů, v nichž se objevila typicky velkomoravská keramika blučínského typu a tzv. keramika 5. skupiny rozlišená na Pohansku (obj. 1, 2, 3, 34, 57, 67, 73, 95, 115, 119, 139, 142, 164, 165, 183, 202, 223, 243, 273, 292, 293, 334, 352, 370, 373, 407). Tímto nechci vyslovit pochybnost, že by v ostatních objektech bez kovových, lépe datovatelných nálezů, nebyla keramika převážně velkomoravská, současný stav jejího studia však nedovoluje rozhodnout, zda jistá část keramiky a objektů nepatří na jedné straně již na přelom 8.—9. stol. a na druhé straně již do 10. století.

Soustředění kovových datovatelných nálezů v západním úseku zkoumané části jižního předhradí by nasvědčovalo, že tato část sídliště je nejstarší a směrem k východu jsou položeny objekty mladší. Podrobné studium keramiky by ovšem mohlo tuto představu změnit a ukázat na rovnoměrný vývoj osídlení ve všech částech zkoumané plochy v rámci 9. století.